

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΟΥ ΦΙΛΟΣΟΦΟΥ ΚΑΙ ΜΑΡΤΥΡΟΣ
ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΑΙ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΕΛΛΗΝΑΣ.

Πρώτη ἐρώτησις χριστιανική πρὸς τοὺς Ἑλληνας.

Εἰ τῷ μεγίστῳ ἐν ἀνθρώποις ἀγαθῷ μεγίστον ἀντίκειται κακόν, μεγίστον δὲ ἐν ἀνθρώποις ἀγαθὸν τὸ γινῶναι τὸν ὄντως ὄντα θεόν, μεγίστον ἄρα κακὸν τὸ τοῦτον ἀγνοεῖν. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἐστὶ τοῦτο κακὸν ἐν τισὶ τῶν ἀνθρώπων, ποῖόν ἐστι τῷ δημιουργῷ τοῦ κόσμου θεῷ πρεπωδέστερον τὸ ἐναλλάξαι τὴν τοῦ παρόντος βίου κατάστασιν καὶ ἀπαλλάξαι τοὺς ἀνθρώπους τοῦ μεγίστου κακοῦ, καθὼς ὁ τῶν Χριστιανῶν βούλεται λόγος, ἢ τὸ εἶσαι μένειν τὸν κόσμον ἐπὶ τῆς αὐτῆς καταστάσεως καὶ τοὺς ἀνθρώπους τῷ μεγίστῳ κακῷ ἀεὶ κατεχομένους;

Ἀπόκρισις ἑλληνική πρὸς τοὺς Χριστιανούς.

Πρῶτον μὲν πρὸς τὸ πρῶτον ἄπορον ἠτέον, ὡς μεγίστον κακὸν οὐδὲν ἐστίν. Εἰ γὰρ τῶν ἀγαθῶν τὸ μεγίστον ὁ θεὸς ἐστὶ, δῆλον ὅτι, εἴ τις ὑπόθοιτο μεγίστον κακόν, εὐρεθήσεται ἕτερα ἀρχὴ ἐναντία τῷ θεῷ, ὅπερ οἱ Μανιχαῖοι κακῶς λέγοντες λέγουσι. Καὶ γὰρ ἄτοπον τὸν θεὸν μὴ πάντα καταλαμβάνειν, μὴ πᾶσι τὴν ἑαυτοῦ ἀγαθότητα ἐπιλάμπειν. Μέγιστον τοίνυν κακὸν οὐδέν. Καὶ γὰρ ἡ ἀγνοία πολλάκις ἐπ' ἀγαθῷ δίδεται τοῖς ἀνθρώποις ὀρώμεν οὖν ἐπὶ πολλῶν ὡς πολλάκις συμβαίνει μᾶλλον καταφρονεῖν τῶν γινωσκομένων ἢ τῶν ἀγνοουμένων. Ἄλλως τε καὶ τὸ ἀγνοεῖν τὸν ὄντως ὄντα θεὸν οὐκ ἔκτινος ἄλλου ἀλλ' ἐκ τῆς οἰκείας λήθης ἢ ψυχῆ πάσχει. Παραγίνεται δὲ καὶ ταῖς ἐνταῦθα ψυχαῖς γνώσις θεοῦ ὡσπερ οὖν ὀρώμεν καὶ ἐνταῦθα ἀνθρώπους γινώσκοντας τὸν θεόν. Εἰ δέ τις ἐθέλοι τὸ ἀληθὲς λέγειν, οὐδέ ἐστὶν ὅλως ἀγνοία περὶ θεοῦ πάντες γὰρ ὅτι ἔστιν ὁ θεὸς ὁμολογοῦσι κοινῇ ἐννοία. Ὅτι δὲ καὶ ἐνταῦθα ὄντες δύνανται οἱ ἄνθρωποι γινώσκειν τὸν θεόν, καὶ ἡ τῶν ὀρθοδόξων πίστις σαφῶς δηλοῖ, λέγουσα τὸν θεὸν αὐτὸν κατεληλυθέναι καὶ ἐγνωσθαι τοῖς ἀνθρώποις. Εἰ τοίνυν δυνατὸν καὶ ἐνταῦθα τοὺς ἀνθρώπους ὄντας γινώσκειν τὸν θεόν, οὐδὲν αὐτοῖς μεγίστον κακὸν συμβαίνει ἐκ τοῦ ἐνταῦθα εἶναι. Τοῖς ἀγνοοῦσι γὰρ, καθὼς εἴρηται, ἐκ τῆς ἀπίστου φύσεως τὸ ἀγνοεῖν τὸν θεὸν συμβαίνει. Εἰ δέ τις καὶ συγχωρήσει, ὅπερ ἄτοπον, μεγίστον εἶναι κακὸν τὰ ἐνταῦθα, καὶ κάλλιον ὑπάρχειν τὸ μὴ εἶναι τὰ τῆδε τοῦ εἶναι, εἰ μὲν λέγει κακὰ πεποιηκέναι τὰ τῆδε τὸν δημιουργὸν δι' ἀσθένειαν, ἀνοηταίνει, τὴν τοῦ θεοῦ δύναμιν φάσκων μὴ καταλαμβάνειν πάντα. Εἰ δέ, δυνάμενος καλὰ ποιῆσαι τὰ τῆδε, συνεχώρησεν ἕτεροις κακὰ ποιεῖν, καὶ τοῦτο ἔσται κατηγορημα θεοῦ ὁ γὰρ δυνάμενος μὲν παῦσαι, περιορῶν δέ, ἀληθέστερον αὐτὸς δρᾷ. Εἰ δὲ αὐτὸς ἐστὶν ὁ θεὸς ὁ ποιήσας τὰ τῆδε, δῆλον ὅτι τοῦ αὐτοῦ θεοῦ μένοντος καὶ εἰς ὕστερον καὶ ἀεὶ τὰ αὐτὰ ἔσται. Ἄ γὰρ πάλαι ἠδύνατο καὶ νῦν δύναται. Εἰ δὲ νῦν τι πλεῖον δύναται παρὰ τὰ πρὸ τοῦ, ἕγχρονος αὐτοῦ ἔσται ἡ τοιαύτη

δύναμις, ὅπερ ἄτοπον· τὸ γὰρ ἔγχρονον φθαρτόν. Εἰ δέ, δυ-
νάμενος καὶ πάλαι κωλύσαι τὸ μέγιστον οὕτω κακόν, οὐκ ἐκώ-
λυσε, φθονερός ἂν εἴη· ὅπερ ἀσεβὲς καὶ φαντάζεσθαι. Δεῖ
οὖν τὸν αὐτὸν ἐπὶ τῶν αὐτῶν μένοντα τὰ αὐτὰ ποιεῖν.

Ἐλεγχος τῆς ἀποκρίσεως οὐκ ὀρθῶς γεγενημένης.

Ἰκανὸς μὲν ἦν εἰς ἔλεγχον τοῦ ἀσυστάτου λόγου αὐτὸς
ὁ λόγος νοούμενος. Τῷ γὰρ λέγειν ἐν ἀρχῇ μὲν τοῦ λόγου μὴ
εἶναι μέγιστον κακόν, ἐν τῷ τέλει δὲ τοῦ λόγου τὸ ἀσεβὲς εἶναι
καὶ ἐκ μόνης φαντασίας τὸ τὰ ἀνάξια περὶ θεοῦ φρονεῖν, πῶς
οὐκ ἔστι κεκριμένως εἰσαγόμενον τὸ μέγιστον κακόν, τὸ ἀκρί-
τως ἐκβληθὲν παρὰ τοῦ ἀποκριναμένου; Εἰ δὲ προστεθεῖη
τῇ τοιαύτῃ ἐκ μόνης φαντασίας ἀσεβεία καὶ τὸ λέγειν, μείζων
γίνεται ἢ ἀσέβεια· εἰ δὲ σὺν τῷ λέγειν καὶ τὸ γράφειν, ἔξ
ἀνάγκης πᾶσαν κακίας ὑπερβολὴν ἢ ἀσέβεια ἔχουσα. Εἰ δὲ
ταῦτα οὕτως ἔχει, καὶ ἔστιν ἐν πᾶσι τοῖς ἀναξίως περὶ θεοῦ
λεγομένοις τε καὶ γραφομένοις ἢ καὶ μόνον φανταζομένοις ἀσε-
βεια καθαιρετική τῆς δόξης τοῦ θεοῦ, ἔστιν ἄρα ἐξ ἀγνοίας
θεοῦ τὸ μέγιστον κακόν ἐν ἀνθρώποις. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἔδοξε
τῇ σῇ θεοσεβείᾳ τὸ καὶ παρ' ἡμῶν ἐγγράφως ἐλεγχθῆναι τοῦ
λόγου τὸ ἀσύστατον, διὰ τοῦτο ἐν συντόμῳ γράφω τὰ ὑποτε-
ταγμένα. Τὸ γὰρ διὰ πλειόνων ἐλέγξει πρόδηλον ψεῦδος ναρ-
κῶδες καὶ τῷ γράφοντι καὶ τῷ ἀναγινώσκοντι.

Δύο εἶδη τοῦ μεγίστου κακοῦ ἔθηκεν ὁ ἀποκρινάμενος
ἐν τῇ ἑαυτοῦ ἀποκρίσει, καὶ τρία εἶδη τῆς ἀγνοίας τοῦ θεοῦ·
ἐκεῖνα μὲν κατὰ τοὺς Μανιχαίους, ταῦτα δὲ κατ' αὐτὸν τὸν
ἀποκρινάμενον. Καὶ τῶν δύο εἰδῶν τοῦ μεγίστου κακοῦ τὸ
μὲν ἔλεγε κατ' οὐσίαν, τὸ δὲ κατ' ἐνέργειαν τοῦ κατ' οὐσίαν·
τῶν δὲ τριῶν εἰδῶν τῆς τοῦ θεοῦ ἀγνοίας τὸ μὲν ἔλεγε κατὰ
λήθην, τὸ δὲ κατὰ τὴν ἀπιστον φύσιν, τὸ δὲ κατὰ τὴν ἀγαθὴν
δόσιν. Ποιῶν δὲ σύντομον τὴν ἀναίρεσιν καὶ τῶν κατὰ Μανι-
χαίους καὶ τῶν κατ' αὐτὸν ἔφασκε, ποτὲ μὲν ἀναιρῶν τῶν
Μανιχαίων τὴν δόξαν, ὅταν φησί· Μέγιστον κακόν οὐδὲν
ἔστιν· εἰ δὲ τις ὑπόθοιτο μέγιστον κακόν, εὐρεθήσεται ἕτερα
ἀρχὴ ἐναντία τῷ θεῷ, ὅπερ οἱ Μανιχαῖοι κακῶς λέγοντες λέ-
γουσι· ποτὲ δέ, ὅταν φησί· Τὸ ἀγνοεῖν τὸν ὄντως ὄντα θεὸν
οὐκ ἔξ ἄλλου τινὸς ἄλλ' ἐκ τῆς οἰκείας λήθης ἢ ψυχῇ πάσχει·
ἐν ἐκείνοις μὲν ἀναιρῶν τὸ κατ' οὐσίαν μέγιστον κακόν, ἐν
τούτοις δὲ τὸ κατ' ἐνέργειαν. Ἀναιρῶν δὲ καὶ τὰ εἶδη τῆς
ἀγνοίας τοῦ θεοῦ, ἃ αὐτὸς ἔθηκε, καὶ φησιν· Οὐδέ ἔστιν ὅλως
ἄγνοια περὶ θεοῦ· πάντες γὰρ ὅτι ἔστι θεὸς ὁμολογοῦσι κοινῇ
ἐννοία. Εἰ μὲν οὖν οὐκ ἔστιν ὅλως ἄγνοια περὶ θεοῦ, δῆλον
ὅτι ψευδὲς τὸ Ἄγνοεῖν τὸν θεὸν συμβαίνει τοῖς ἀνθρώποις ἢ
κατὰ λήθην ἢ κατὰ τὴν ἀπιστον φύσιν ἢ κατὰ τὴν ἀγαθὴν δό-
σιν. Εἰ δὲ κοινὴν ἔννοιαν πάντων λέγει τὴν κατὰ τὴν εἰδικὴν
ἔννοιαν ἐκάστης τῶν κακοδόξων αἰρέσεως ἀναιρουμένην, οὐδ'
οὕτως ἔσται γνῶσις θεοῦ ἐν τοῖς πᾶσιν. Ἡμεῖς δὲ οὔτε τὸ
κατὰ τοὺς Μανιχαίους μέγιστον κακόν οὐδὲ τὴν κατ' αὐτὸν τὸν
ἀποκρινάμενον ἄγνοιαν θεοῦ ἐθήκαμεν ἐν τῇ ἐρωτῆσει, ἀλλὰ
μέγιστον κακόν κατ' ἔννοιαν εἶπομεν, τὸ κατὰ τοῦ θεοῦ ψεῦ-

δος, ἄγνοιαν δὲ θεοῦ τὴν τὸ ψεῦδος εἰρηκυῖαν· ὅπερ ἐστὶ τρίτον εἶδος τοῦ μεγίστου κακοῦ, ἐκ τῆς ἐκουσίου ἀπειθείας τε καὶ ἀπιστίας ἀνθρώπων συμβαῖνον αὐτοῖς. Ὁ προθέμενος ὁ ἀποκρινάμενος ἀναιρεῖν, ἀνεῖλε μὲν τὰ κατὰ τοὺς Μανιχαίους δύο τοῦ μεγίστου κακοῦ εἶδη, τὸ δὲ καθ' ἡμᾶς οὐκ ἀνεῖλε. Διὸ δυοῖν θάτερον ἀνάγκη ἡμᾶς λέγειν περὶ τοῦ ἀποκρινάμενου, ἢ τὸ μὴ νοῆσαι τὸ καθ' ἡμᾶς τρίτον εἶδος τοῦ μεγίστου κακοῦ, ἢ τὸ μὴ εὐπορήσαι δικαίας ἀντιλογίας τούτου ἀναιρετικῆς. Ὅτι δὲ ἐστὶ τὸ καθ' ἡμᾶς μέγιστον κακὸν ἐξ ἀγνοίας θεοῦ συμβαῖνον τοῖς ἀνθρώποις, δείκνυται οὕτως. Τὸ μέγιστον κακόν, τὸ μὴ ὄν κατ' οὐσίαν, τοῦτο διὰ τὴν ἄγνοιαν τοῦ θεοῦ ὑπέθεντο οἱ ἄνθρωποι εἶναι τοῖς ἑαυτῶν δόγμασι. Μαρτυρεῖ δὲ τούτῳ καὶ αὐτὸς ὁ ἀποκρινάμενος ἐν οἷς ἔλεγε· Μέγιστον κακὸν οὐδὲν ἐστὶ· καὶ εἴ τις ὑπόθοιτο μέγιστον κακόν, εὐρεθήσεται ἕτερα ἀρχὴ ἐναντία τῷ θεῷ, ὅπερ οἱ Μανιχαῖοι κακῶς λέγοντες λέγουσι. Καὶ γὰρ ἄτοπον τὸν θεὸν μὴ πάντα καταλαμβάνειν, μὴ πᾶσι τὴν ἑαυτοῦ ἀγαθότητα ἐπιλάμπειν. Μέγιστον τοίνυν κακὸν οὐδέν. Ἐν τούτοις ἀνήρηται μὲν τὸ κατ' οὐσίαν μέγιστον κακόν, ὑπολέλειπται δὲ τὸ καθ' ὑπόθεσιν ἐν δόγματι, ὃ ἐθὴ καμὲν ἡμεῖς ἐν τῇ ἐρωτήσει. Ἄλλ' ἐπειδὴ πρὸς ἀναίρεσιν τοῦ καθ' ἡμᾶς μεγίστου κακοῦ ὁ ἀποκρινάμενος ἀποτεινόμενος ἔλεγε Μέγιστον κακὸν οὐδὲν ἐστὶ, διὰ τοῦτο δῆλός ἐστιν ὁ ἀποκρινάμενος ἢ μὴ νοήσας, καθὰ εἴρηται, τὸ καθ' ἡμᾶς μέγιστον κακόν, ἢ μὴ εὐπορήσας δικαίας ἀντιλογίας. Ἄλλ' εἰ τοῦτο οὕτως ἔχει, δῆλον ὅτι ἔστι μέγιστον κακὸν ἐν ἀνθρώποις καθ' ὑπόθεσιν ἐν δόγματι. Εἰ γὰρ, φησί, μέγιστον τῶν ἀγαθῶν ὁ θεὸς ἐστίν, ἀληθὴς μὲν καὶ εὐσεβὴς ἢ φωνὴ ἢ λέγουσα τὸν θεὸν μέγιστον εἶναι τῶν ἀγαθῶν. Ἄλλ' ἐπειδὴ τινες τῶν ἀνθρώπων ἐξ ἀγνοίας θεοῦ ἀποστεροῦσι μὲν τὸν ὄντως ὄντα θεὸν τῶν δικαίων αὐτοῦ προσηγοριῶν τε καὶ τιμῶν, καὶ προσάπτουσι αὐτὰς τοῖς οὐκ οὔσιν, ἄρα γε οὐ δοκεῖ τῷ ἀποκρινάμενῳ ἀσεβείαν εἶναι διπλῆν, ἢς μείζων οὐκ ἔστι, τὸ τὸν μὲν ὄντως ὄντα θεὸν ἀγνοεῖν, τὸν δὲ οὐκ ὄντα ταῖς ἐκείνου τιμᾶν προσηγορίαις καὶ τιμαῖς; Πῶς δὲ ἐνδέχεται κατὰ τὴν ἐκείνου ἀπόφασιν λέγουσαν μὴ εἶναι μέγιστον κακὸν ἐν ἀνθρώποις, τῆς μεγίστης ἀσεβείας οὔσης ἐν ἀνθρώποις, εἰ μὴ τι γε ἄρα τὴν μεγίστην ἀσεβείαν οὐχ ἡγεῖται μέγιστον εἶναι κακόν; Εἴ τις, φησὶν, ὑπόθοιτο μέγιστον κακόν, εὐρεθήσεται ἕτερα ἀρχὴ ἐναντία τῷ θεῷ, ὅπερ οἱ Μανιχαῖοι κακῶς λέγοντες λέγουσι. Καὶ γὰρ ἄτοπον τὸν θεὸν μὴ πάντα καταλαμβάνειν, μὴ πᾶσι τὴν ἑαυτοῦ ἀγαθότητα ἐπιλάμπειν. Μέγιστον τοίνυν κακὸν οὐδέν. Εἰ μέγιστον κακὸν οὐδὲν ἐστὶν ἐν ἀνθρώποις, πῶς διέβαλες τοὺς Μανιχαίους ὡς κακῶς λέγουσιν ἢ λέγουσιν; Εἰ μὲν γὰρ κακῶς λέγουσιν οἱ Μανιχαῖοι ἢ λέγουσιν, δῆλον ὅτι κακόν ἐστὶ τὸ λεγόμενον παρ' αὐτῶν· πᾶς γὰρ ὁ λέγων κακῶς τὸ κακὸν λέγει κακῶς· τὸ δὲ κατὰ τοὺς Μανιχαίους κακὸν τοιοῦτόν ἐστιν, οὗ μείζων οὐκ ἔστιν. Ἄλλ' εἰ ἀληθὲς τοῦτο, ἀληθῶς ἄρα ἐστὶ μέγα κακὸν ἐν ἀνθρώποις, εἰ καὶ μὴ κατ' οὐσίαν, ἀλλ' ἐν ὑπόθεσιν καὶ δόγματι.

Καὶ γάρ, φησίν, ἡ ἄγνοια πολλάκις ἐπ' ἀγαθῶ δίδοται τοῖς ἀνθρώποις· ὀρώμεν γοῦν ἐπὶ πολλῶν ὡς πολλάκις συμβαίνει μᾶλλον καταφρονεῖν τῶν γινωσκομένων ἢ περὶ τῶν ἀγνοουμένων. Ἄλλως τε καὶ τὸ ἀγνοεῖν τὸν ὄντως ὄντα θεὸν οὐκ ἔκ τινος ἄλλου ἄλλ' ἐκ τῆς οἰκείας λήθης ἢ ψυχῆ πάσχει. Παραγίνεται δὲ καὶ ταῖς ἐνταῦθα ψυχαῖς γνώσις τοῦ θεοῦ· ὡσπερ οὖν ὀρώμεν καὶ ἐνταῦθα ἀνθρώπους γινώσκοντας τὸν θεόν. Εἰ δέ τις ἐθέλοι τὸ ἀληθές λέγειν, οὐδέ ἐστιν ὅλως ἄγνοια περὶ τοῦ θεοῦ· πάντες γὰρ ὅτι ἔστι θεὸς ὁμολογοῦσι κοινῇ ἐννοία. Ὅτι δὲ καὶ ἐνταῦθα ὄντες δύνανται οἱ ἄνθρωποι γινώσκουν τὸν θεόν, καὶ ἡ τῶν ὀρθοδόξων πίστις σαφῶς δηλοῖ, λέγουσα τὸν θεὸν αὐτὸν κατεληλυθέναι καὶ ἐγνώσθαι τοῖς ἀνθρώποις. Εἶπεν ὅτι ἐπ' ἀγαθῶ δέδοται πολλάκις τοῖς ἀνθρώποις ἡ ἄγνοια. Ἄλλ' εἰ μὲν τὴν τοῦ θεοῦ λέγει ἄγνοιαν, περὶ ἧς ἐστὶν ἡμῖν ὁ λόγος, προδήλως ἄτοπον τὸ τὴν ἄγνοιαν τοῦ θεοῦ λέγειν ἐπ' ἀγαθῶ δίδοσθαι τοῖς ἀγνοοῦσι· τούτῳ γὰρ τῷ λόγῳ ἔσσονται πᾶσαι αἱ θρησκείαι αἱ ἀγνοοῦσαι τὸν θεὸν ἐπ' ἀγαθῶ ἑαυτῶν ἀγνοοῦσαι τὸν θεόν, ἢ δὲ τὸν θεὸν γινώσκουσα θρησκεία οὐκ ἐπ' ἀγαθῶ ἑαυτῆς. Εἰ δὲ ἑτέραν λέγει ἄγνοιαν, περὶ ἧς προέκειτο ἡμῖν λέγειν, ἄκαιρος ἢ παράθεσις ἀντὶ τῆς ζητουμένης ἀγνοίας τὴν μὴ ζητουμένην ἔχουσα. Εἶπεν ὅτι ἐκ τῆς οἰκείας λήθης πάσχει ἢ ψυχῆ τὸ ἀγνοεῖν τὸν θεόν. Εἶπεν ὅτι καὶ ἐνταῦθα παραγίνεται ταῖς ψυχαῖς γνώσις θεοῦ· εἶπεν ὅτι καὶ ἐνταῦθα ὀρώμεν γινώσκοντας τὸν θεόν. Εἶπεν ὅτι οὐδ' ὅλως ἐστὶν ἄγνοια περὶ θεοῦ· πάντες γὰρ ὅτι ἔστι θεὸς ὁμολογοῦσι κοινῇ ἐννοία. Εἶπεν ὅτι καὶ ἐνταῦθα δύνανται οἱ ἄνθρωποι γινώσκουν τὸν θεόν· καὶ τούτου εἰς ἀπόδειξιν παρέθετο τὴν πίστιν τῶν ὀρθοδόξων, λέγουσαν αὐτὸν τὸν θεὸν κατεληλυθέναι καὶ ἐγνώσθαι τοῖς ἀνθρώποις. Ἄλλ' εἰ μὲν ἀληθές ὅτι τῇ οἰκείᾳ λήθῃ πάσχει ἢ ψυχῆ τὸ ἀγνοεῖν τὸν θεόν, δηλὸν ὅτι ψευδές τὸ οὐδέ ἐστὶν ὅλως ἄγνοια περὶ θεοῦ· πάντες γὰρ ὅτι ἔστι θεὸς ὁμολογοῦσι κοινῇ ἐννοία. Τίς δὲ ἦν χρεια τοῦ παραγενέσθαι ταῖς ἐνταῦθα ψυχαῖς γνώσιν τοῦ θεοῦ, πάντων γινωσκόντων τὸν θεόν καὶ ὁμολογούντων κοινῇ ἐννοία; Τὸ δὲ καὶ ἐνταῦθα ὀρώμεν ἀνθρώπους γινώσκοντας τὸν θεόν, περὶ τίνων λέγει ἀνθρώπων; Εἰ μὲν περὶ τῶν ἐγνωκότων τὸν θεὸν κατελθόντα καὶ γνωρισθέντα αὐτοῖς κατὰ τὴν πίστιν τῶν ὀρθοδόξων, ἀληθὴς ὁ λόγος· ὀρώμεν γὰρ αὐτούς. Πῶς δὲ ὁ τῆ τοῦ θεοῦ πρὸς ἀνθρώπους παρουσία ἀποδείξει χρησάμενος τοῦ δυνατὸν εἶναι τοῖς ἀνθρώποις καὶ ἐνταῦθα γινώσκειν θεὸν αὐτὸς ἀπιστεῖ τοῖς παρ' αὐτοῦ ἠθεῖσι περὶ τῆς τοῦ κόσμου ἀνακτίσεως; Ἡ γὰρ ἄπιστος ἀπόδειξις πιστὸν οὐ δείκνυσι τὸ εἰς δεῖξιν προκείμενον. Εἰ δὲ μὴ τοὺς ἐκ διδασκαλίας τοῦ κατελθόντος θεοῦ ἀνθρώπους λέγει ἐνταῦθα ἐγνωκότας τὸν θεόν, ψευδὴς ὁ λόγος ὁ λέγων· ὀρώμεν ἀνθρώπους ἐνταῦθα ἐγνωκότας τὸν θεόν. Ἐγὼ γὰρ τούτους οὐκ ὀρώ. Καὶ εἰ οὐκ ἦν ὅλως ἄγνοια περὶ θεοῦ· πάντες γὰρ ὁμολογοῦσι κοινῇ ἐννοία· ποία γνώσις τοῦ θεοῦ ἐνταῦθα παραγέγονε τοῖς ἀνθρώποις, εἰ μὴ ἡ εἰδικὴ γνώσις, καθ' ἣν πᾶσαι αἱ οὐσαι ἐπὶ

γῆς θρησκεῖαι τῆς μὲν τὸν ἀληθῆ λόγον πρεσβευούσης θρησκεῖας ἀπλῶς τῷ ψεύδει, ἀλλήλων δὲ ταῖς διαφοραῖς τοῦ ψεύδους διαφέρουσιν; Ἄλλ' εἰ τοῦτο οὕτως ἔχει, οὐκ ἄρα κατὰ τὸν λόγον τοῦ ἀποκριναμένου παραγίνεται ταῖς ἐνταῦθα ψυχαῖς γνῶσις θεοῦ, ἀλλὰ μᾶλλον ἢ ἄγνοια, εἴγε μὴ τῇ καθόλου γνῶσει τοῦ θεοῦ οὐσὴ ἐν αὐταῖς ἀλλήλων διαφέρουσιν αἱ θρησκεῖαι, τῇ εἰδικῇ δὲ μᾶλλον τῇ ἐνταῦθα παραγενομένη αὐταῖς.

Εἰ τοίνυν δυνατὸν καὶ ἐνταῦθα τοὺς ἀνθρώπους ὄντας γινώσκειν τὸν θεόν, οὐδὲν αὐτοῖς μέγιστον κακὸν συμβαίνει ἐκ τοῦ ἐνταῦθα εἶναι. Τοῖς ἀγνοοῦσι γάρ, καθὼς εἴρηται, ἐκ τῆς οἰκείας ἀπίστου φύσεως τὸ ἀγνοεῖν τὸν θεὸν συμβαίνει. Δύο φωνὰς ἀλλήλων ἀναιρετικὰς συμπλέξας ὁ ἀποκρινάμενος ἔθηκεν ἐν τῇ ἑαυτοῦ ἀποκρίσει τὸ Εἰ δυνατὸν τοὺς ἀνθρώπους ἐνταῦθα ὄντας γινώσκειν τὸν θεόν, οὐδὲν αὐτοῖς μέγιστον συμβαίνει κακόν· καὶ τὸ Τοῖς ἀγνοοῦσιν ἐκ τῆς οἰκείας ἀπίστου φύσεως συμβαίνει τὸ ἀγνοεῖν τὸν θεόν. Καὶ τὸ μέγιστον κακόν, ὃ ἐξέβαλε διὰ τῆς πρώτης φωνῆς, τοῦτο διὰ τῆς δευτέρας εἰσήγαγε φωνῆς· εἰ μέγιστόν ἐστι κακόν τὸ κατὰ διπλῆν ἀσεβείαν ἀσεβεῖν εἰς τὸν ὄντως ὄντα θεόν, αὐτὸν μὲν ἀποστερεῖν τῆς κατ' οὐσίαν δόξης, τοὺς δὲ οὐκ ὄντας θεοὺς τῇ ἐκείνου δόξῃ ψευδῶς τιμᾶν· ὅπερ ὑπερβολὴν οὐδὲ μιᾶς ἀπολέλοιπε κακίας. Τὸ δέ, διὰ τὸ δυνατὸν εἶναι ἀνθρώποις ἐνταῦθα οὐσὶ γινώσκειν τὸν θεόν, μηδὲν αὐτοῖς μέγιστον συμβαίνει κακόν, τοῦτο οὐκ ἔστι τοῦ μεγίστου κακοῦ ἀναίρεσις ἀλλ' ἐπίτασις, ὅτι καὶ ἐν τῷ δυνατῷ ἀδυνατοῦσιν οἱ ἄνθρωποι ἐκ τῆς οἰκείας ἐκουσίου ἀπιστίας, καί, δυνάμενοι κατὰ ἀπλῆν εὐσέβειαν σωστικὴν ἀνθρώπων εὐσεβεῖν, προτιμῶσι ταύτης τὴν διπλῆν ἀσεβείαν· ἢ μὴ λέγειν μέγιστον κακὸν τῶν ἀτοπωτάτων ἐστίν.

Εἰ δέ τις καὶ συγχωρήσει, ὅπερ ἄτοπον, μέγιστον εἶναι κακὸν τὰ ἐνταῦθα, καὶ κάλλιον ὑπάρχειν τὸ μὴ εἶναι τὰ τῆδε τοῦ εἶναι, εἰ μὲν λέγει κακὰ πεποικέναι τὰ τῆδε τὸν δημιουργὸν δι' ἀσθένειαν, ἀνοηταίνει, τὴν τοῦ θεοῦ δύναμιν φάσκων μὴ καταλαμβάνειν πάντα. Εἰ δέ, δυνάμενος ποιῆσαι καλὰ τὰ τῆδε, συνεχώρησεν ἑτέροις κακὰ ποιεῖν, καὶ τοῦτό ἐστι κατηγορήμα τοῦ θεοῦ· ὁ γὰρ δυνάμενος μὲν παῦσαι, περιορῶν δέ, ἀληθέστερον αὐτὸς δρᾷ. Εἰ κατὰ τὰ ἐν τοῖς ἀνωτέρω εἰρημένα συμβαίνει τοῖς ἀγνοοῦσι τὸν θεὸν τὸ ἀγνοεῖν τὸν θεὸν ἐκ τῆς οἰκείας ἀπίστου φύσεως, ὅπερ ἐστὶ μέγιστον ὁμολογούμενον κακόν, πῶς νῦν τοῦτο κατὰ τὴν ἄτοπον συγχωρεῖ συγχώρησιν ὁ ἀποκρινάμενος; Ἄλλ' εἰ μὴ τοῦτο ἀλλ' ἕτερον μέγιστον κακὸν κατὰ τὴν ἄτοπον συγχωρεῖ συχώρησιν, ἀλλ' οὐ καθ' ἡμᾶς ἐστὶν ἐκεῖνο τὸ μέγιστον κακόν ἀλλὰ κατὰ τοὺς Μανιχαίους. Καθ' ἡμᾶς γὰρ καλὰ τὰ τῆδε πάντα, ὡς τὸν μέγιστον τῶν ἀγαθῶν ἔχοντα δημιουργόν, καὶ μέγιστον κακὸν κατ' οὐσίαν οὐδὲν ἐστὶν ἐν αὐτοῖς, οὔτε κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ κατ' οὐσίαν, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐκούσιον προαίρεσιν τῶν ἀνθρώπων, τὸ ψεῦδος προτιμῶσαν τῆς ἀληθείας κατὰ τὴν προεπιρημένην διπλῆν ἀσεβείαν. Ἦν διορθούμενος ὁ τοῦ κόσμου

δημιουργός καὶ θεὸς ἔταξε τὴν ἡμέραν, καθ' ἣν πάντων τῶν ἐν τῷ κόσμῳ ἐξ ἀπιστίας τε καὶ ἀπειθείας τοῦ θεοῦ κακῶν ποιεῖ τὴν ἀναίρεσιν κατὰ τὴν πίστιν τῶν ὀρθοδόξων, τῶν ἐνταῦθα ἐπεγνωκότων τὸν θεὸν καὶ κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ ἀποκριναμένου. Οὐκ ἐχρῆν οὖν τὸν ἀποκρινάμενον, πρὸς τὸ καθ' ἡμᾶς μέγιστον κακὸν ἔχοντα τὸν λόγον, πρὸς τὸ κατὰ τοὺς Μανιχαίους μέγιστον κακὸν ἀποτείνεσθαι· ἀγνοίας γὰρ τοῦτο σημεῖον καὶ ἀπορίας ἐλέγχου, καθὰ εἴρηται. Συγχωρεῖ δὲ ἡμᾶς πράττειν ἃ ἐκουσίως αἰρούμεθα κακά, οὐ διὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς αὐτοῦ δυνάμεως, ἀλλ' ἵνα τὸ ἡμῶν αὐθαίρετον καὶ τὸ αὐτοῦ μακρόθυμον δειχθῆ, ὧν χωρὶς οὔτε ἡμεῖς ἂν θρωποὶ οὔτε αὐτὸς ἀγαθὸς ἐνεδέχeto εἶναι ἐπὶ τῆς παρουσίας καταστάσεως.

Εἰ δὲ αὐτὸς ἐστὶν ὁ θεὸς ὁ ποιήσας τὰ τῆδε, δῆλον ὅτι τοῦ αὐτοῦ θεοῦ μένοντος καὶ ἐς ὕστερον καὶ αἰεὶ ταῦτά ἔσται. Ἄ γὰρ πάλαι ἠδύνατο καὶ νῦν δύναται. Εἰ δὲ νῦν πλέον τι δύναται παρὰ τὸ πρὸ τοῦ, ἔγχρονος αὐτοῦ ἔσται ἢ τοιαύτη δύναμις, ὅπερ ἄτοπον· τὸ γὰρ ἔγχρονον φθαρτόν. Ἐφ' ὧν λέγεται τὸ ποιήσας, ἐπὶ τούτων λέγεται καὶ τὸ πεποίηκε καὶ τὸ ποιήσει, καὶ ὡς ἰσοδυναμούντων ἀλλήλοις ἐστὶν αὐτῶν ἢ μετάληψις ἀκώλυτος· προηγεῖται δὲ τὸ ποιήσας τοῦ ποιήσει φυσικῆ ἀνάγκῃ, ἅτινά ἐστι σημαντικὰ τῶν δύο ἄκρων τοῦ χρόνου. Τὸν δὲ ἔχοντα τὰ δύο ἄκρα τοῦ χρόνου, τουτέστι τὸ παρεληλυθὸς καὶ τὸ μέλλον, ἀνάγκῃ ἔχειν καὶ τὸ μεταξὺ τῶν ἄκρων τοῦ χρόνου, τουτέστι τὸ ἐνεστὸς. Καὶ ἐπειδὴ χρονικὴν ἔχει ἔμφασιν τὸ ποιήσας, ἐξ ἀνάγκῃ καὶ ὁ θεός, ποιήσας τὰ τῆδε κατὰ τὴν φωνὴν τοῦ ἀποκριναμένου, ἐν χρόνῳ αὐτὰ πεποίηκεν. Ἀλλὰ ποιήσας ὁ θεὸς τὰ τῆδε τὰ ἀφθαρτα καὶ τὰ φθαρτὰ ἐποίησε· μέρη γὰρ ταῦτα τῶν τῆδε. Διὸ δῆλον ὅτι εὐλόγως μὲν ἔθηκεν ὁ ἀποκρινάμενος ἐπὶ τοῦ θεοῦ τὸ ποιήσας, ἀλόγως δὲ τῷ ἐγχρόνῳ τὰ φθαρτὰ τῶν ἀφθάρτων διέστειλε, τῶν τῆ τοῦ ποιήσας φωνῆ ἀλλήλων μὴ διαστελλομένων, εἶγε ἐποίησε τὰ φθαρτὰ καὶ τὰ ἀφθαρτα. Εἰ τοίνυν ὁ λέγων περὶ τοῦ θεοῦ τὸ ποιήσει τὴν ἀνάκτισιν κατὰ πρόσληψιν λέγει τῆς ἐγχρόνου δυνάμεως, ἔσται ἄρα καὶ ὁ λέγων περὶ αὐτοῦ τὸ ποιήσας κατὰ πρόσληψιν λέγων τῆς ἐγχρόνου δυνάμεως, εἶγε ἠγεῖται πανταχοῦ τὸ ποιήσας τοῦ ποιήσει· εἰ δὲ ποιήσας οὐ κατὰ πρόσληψιν ἐποίησε τῆς ἐγχρόνου δυνάμεως, οὐδ' ἄρα ποιήσει κατὰ πρόσληψιν τῆς ἐγχρόνου δυνάμεως.

Εἰ δέ, δυνάμενος καὶ πάλαι κωλύσαι τοῦτο τὸ μέγιστον κακόν, οὐκ ἐκώλυσε, φθονερός ἂν εἴη· ὅπερ ἀσεβὲς καὶ φαντάζεσθαι. Δεῖ οὖν τὸν αὐτὸν ἐπὶ τῶν αὐτῶν μένοντα τὰ αὐτὰ ποιεῖν. Ὅτι ἔνεκεν ἀγνοίας θεοῦ πολυτρόπως ἀσεβοῦσιν οἱ ἄνθρωποι, εἰ τὸν ὄντως ὄντα θεὸν ἀγνοοῦσιν, ἐν τοῖς ἀνωτέρω ἐδείξαμεν. Ἡ γὰρ ἀθετοῦσι τὸν θεόν, ἀποστεροῦντες αὐτὸν τῆς ἰδίας δόξης, καὶ τοὺς οὐκ ὄντας θεοὺς τοῖς ἐκείνου ὀνόμασι καὶ πράγμασι ψευδῶς τιμῶσιν, ἢ τὴν δημιουργίαν τε καὶ πρόνοιαν τοῦ κόσμου ὑποτιθέασιν εἶναι μαχομένων ἀλλήλοις δημιουργῶν, ἢ τῷ τοῦ ἀγενήτου ὀνόματι, μόνῳ πρέποντι τῷ

δημιουργῶ τοῦ κόσμου θεῶ, ὀνομάζουσι τὰ μέρη τοῦ κόσμου, καὶ χωρὶς τοῦ δημιουργεῖν προσριπτοῦσι τῷ θεῶ τὸ ὄνομα τοῦ δημιουργοῦ, ἵνα παραλείψω τὰ ἄλλα ἐν ἀνθρώποις εἶδη τῶν μεγίστων κακῶν, τὰ ἴσην ἢ καὶ μείζονα ἔχοντα ἀσεβειαν τῆς ἀσεβείας τῶν φθονερὸν τὸν θεὸν φανταζομένων. Ἄλλ' εἰ ταῦτα μὲν καὶ τὰ τοιαῦτά ἐστὶν ἐν ἀνθρώποις μέγιστα κακά, τὴν δὲ ὑπὸ Χριστιανῶν κηρυττομένην ἀνάκτισιν, ἐν ἣ γίνεται πάντων τῶν ἐν ἀνθρώποις κατὰ τὴν ψυχὴν καὶ κατὰ τὸ σῶμα κακῶν ἢ ἀναίρεσις, ὁ ἀποκρινάμενος ἀπιστεῖ, πῶς οὐκ ἔστι κατ' αὐτὸν ὁ θεὸς φθονερός, ὅς, δυνάμενος κωλύσαι τὰ ἐν ἀνθρώποις μέγιστα κακά, οὐ κωλύει, ἀλλ' ἐπὶ τῶν αὐτῶν μένων αἰεὶ ποιεῖ τοὺς εἰς αὐτὸν τε καὶ εἰς ἀλλήλους ἀσεβοῦντας; Τίνος δὲ ἔνεκεν ἀπιστεῖ ὁ ἀποκρινάμενος τοῦ κόσμου τὴν ἀνάκτισιν; Διὰ τὴν ἀδυναμίαν τοῦ ποιῶντος, ἢ διὰ τὸ ἀπρεπὲς τοῦ ἔργου; Ἄλλ' εἰ μὲν διὰ τὴν ἀδυναμίαν τοῦ ποιῶντος, ἔσται ὁ θεὸς οὐδὲ ποιητής. Ὡς γὰρ τῆς μεταποιήσεως ὁ θεὸς οὐκ ἔχει τὴν δύναμιν, τούτων οὐδὲ τῆς ποιήσεως ἔχει ἐπόμενα γὰρ ἐστὶ ταῦτα ἀλλήλοις, τιθέμενα ἢ ἀναιρούμενα. Εἰ δὲ διὰ τὸ ἀπρεπὲς τοῦ ἔργου, ἔσται ἄρα τὸ κρεῖττον ἔργον μὴ πρέπον αὐτῷ ὅπερ ἄτοπον, τὸ λέγειν φθαρτοὺς μὲν ἀνθρώπους πρέπειν αὐτῷ ποιεῖν, ἀφθάρτους δὲ μὴ πρέπειν αὐτῷ ποιεῖν.

Δευτέρα ἐρώτησις χριστιανικὴ πρὸς τοὺς Ἕλληνας.

Εἰ ἀδύνατον εἶναι θεὸν τὸν μηδὲν πεποιηκότα, πῶς ἔστι θεός, εἰ ὁ κόσμος ἀγέννητος, καθά τισι δοκεῖ;

Ἀπόκρισις ἑλληνικὴ πρὸς τοὺς Χριστιανούς.

Τὸ λέγειν ἀδύνατον εἶναι θεὸν τὸν μηδὲν πεποιηκότα ἄτοπὸν ἐστὶ. Πάλιν γὰρ κἀνταῦθα ὁ αὐτὸς ἐφαρμόζει λόγος, ὡς οὐδὲν ἔγχρονόν ἐστι παρὰ τῷ θεῶ. Εἰ δὲ μηδὲν ἔγχρονόν ἐστι παρὰ τῷ θεῶ, δῆλον ὡς οὔτε τὸ παρεληλυθὸς τοῦ χρόνου ἀρμόζει ἐπιφέρειν τῷ θεῶ. Εἰ δὲ τοῦτο μὴ ἀρμόζει, καὶ τὸ πεποιηκέναι τὸν θεὸν τὸ ὄτιοῦν οὐχ ἀρμόττει λέγειν. Τί οὖν; Φαίης ἀνερέγητον τὸν θεὸν ἡμᾶς λέγοντας ἀμαρτάνειν; Ἄλλ' οὐ τοῦτο φαμεν, ἀλλ' ὅτι οὐ πεποίηκε μὲν ὁ θεὸς οὔτε ποιεῖ οὔτε ποιήσει ἐν χρόνῳ· οὐδὲν γὰρ μᾶλλον πεποίηκεν ἢ ποιεῖ, οὐδ' αὖ ποιεῖ ἢ ποιήσει· ἀλλὰ τό τε παρελθὸν παρὰ τῷ θεῶ ἐν τῷ ἐνεστώτι καὶ τὸ μέλλον ἐν τῷ ἤδη γεγονέναι, ὡς οὐδὲν μὲν ῥευστὸν ἔχοντος τοῦ θεοῦ, αἰεὶ δὲ τὰ αὐτὰ ποιῶντος διὰ τὴν τελείαν αὐτοῦ καὶ ἀμετάβλητον δύναμιν τε καὶ ἐνέργειαν. Ποιεῖ τοίνυν τὸν κόσμον ἐν αὐτῷ τούτῳ ὅπερ ἐστὶ, τὴν κίνησιν αὐτῷ ἄπαυστον παρέχων, τῷ ἐλλάμπειν αὐτὸν δι' αἰῶνος. Ὡστε πεποίηκε μὲν οὐδὲν οὔτε ποιήσει. Ποιεῖ δὲ αἰεὶ ὁ αὐτὸς τὸ αὐτό, μὴ ἔχων ἀρχὴν τῆς ποιήσεως, ἵνα μὴ καὶ τέλος· ὡς, εἴγε ἀρχὴν ἔχουσι καὶ τελευτὴν αἰ ἐνεργεῖαι αὐτοῦ, φθαρτὸς ἔσται ὁ θεὸς τῇ ἐνεργείᾳ· ὅπερ ἄτοπον. Ἔσται γὰρ καὶ ἡ δύναμις αὐτοῦ μεταβλητὴ, ὡς ἄλλοτε ἄλλαις κεχρημένη ἐνεργείαις· καὶ ἡ οὐσία σαλευθήσεται, ἄλλοτε ἄλλας γεννώσα δυνάμεις καὶ μὴ μένουσα ἐν ταῖς αὐταῖς. Ὡστε, εἰ ταῦτα διὰ πάντων, δῆλον ὡς ὁ θεὸς ἔσται μεταβλητὸς οὐσία, δυνάμει

καὶ ἐνεργεῖα ὄπερ ἄτοπον. Ὁ αὐτὸς τοίνυν μένων οὐδὲν ἔχει ἔγχρονον. Ποιεῖ τοίνυν τὸν κόσμον, τάττων αὐτὸν αἰεὶ, καὶ ὁ κόσμος τῷ μὲν αἰεὶ φρουρεῖσθαι γίνεται, τῷ δὲ αἰεὶ εἶναι ὁ αὐτὸς ἀγέννητος ὑπάρχει.

Ἐλεγχος τῆς ἀποκρίσεως οὐκ ὀρθῶς γεγεννημένης.

Τὸ λέγειν ἀδύνατον εἶναι θεὸν τὸν μηδὲν πεποιηκότα ἄτοπὸν ἐστὶ. Πάλιν γὰρ κἀνταῦθα ὁ αὐτὸς ἐφαρμόζει λόγος, ὡς οὐδὲν ἔγχρονόν ἐστι παρὰ τῷ θεῷ. Εἰ διὰ τὸ Μηδὲν ἔγχρονόν ἐστι παρὰ τῷ θεῷ ἄτοπὸν ἐστὶ τὸ λέγειν περὶ αὐτοῦ τὸ πεποίηκε, τῆς αὐτῆς ἐστὶν ἀτοπίας καὶ τὸ ποιεῖν, ἔγχρονον ὡς τὸ πεποίηκε. Πῶς οὖν ἀνάρμοστον μὲν λέγει ὁ ἀποκρινάμενος τῷ θεῷ τὸ πεποίηκεν, εὐάρμοστον δὲ τὸ ποιεῖ; Καὶ εἰ μὲν τὸ ποιήσας ἴσον δύναται τῷ ποιεῖ, ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ ποιεῖ τῷ ποιήσει, τῶν δὲ ἰσοδυναμούντων ἀκώλυτος ἢ μετὰ ληψις, πῶς ἐν μὲν τῇ πρώτῃ ἀποκρίσει ἔθηκεν ὁ ἀποκρινάμενος ἐπὶ τοῦ θεοῦ τὸ ποιήσας καὶ τὸ ποιεῖ, νῦν δὲ ἀναιρεῖ ἀπ' αὐτοῦ ἀμφοτέρω; Καὶ τὸ μὲν ποιήσας οὕτως ἔθηκεν ἐπὶ τοῦ θεοῦ. Ὁ αὐτὸς ἐστὶ, φησὶν, ὁ θεὸς ὁ ποιήσας τὰ τῆδε· τὸ δὲ ποιεῖν οὕτως ἔθηκε· Δεῖ οὖν, φησὶ, τὸν αὐτὸν ἐπὶ τῶν αὐτῶν μένοντα τὰ αὐτὰ ποιεῖν. Ἀναιρῶν δὲ ἐν τῇ δευτέρῃ ἀποκρίσει τὰ κείμενα ἐν τῇ πρώτῃ ἀποκρίσει οὕτως φησὶν· Ἄτοπον τὸ λέγειν ἀδύνατον εἶναι θεὸν τὸν μηδὲν πεποιηκότα. Καὶ πάλιν· Οὔτε πεποίηκεν ὁ θεὸς οὔτε ποιεῖ οὔτε ποιήσει ἐν χρόνῳ. Ἄλλ' ἴσως τὸ αὐτὸς ἑαυτῷ ἀντιλέγειν κατὰ τὴν οἰκείαν λήθην ὑπέμεινε, καθ' ἣν, ὡς εἶπε, συμβαίνει τοῖς ἀνθρώποις τὸ ἀγνοεῖν. Ἐξετάσωμεν δὲ ἡμεῖς τὰ τοῦτων ἐξῆς.

Οὐδὲν, φησὶν, ἔγχρονόν ἐστι παρὰ τῷ θεῷ· δῆλον ὡς οὔτε τὸ παρεληλυθὸς τοῦ χρόνου ἀρμόζει ἐπιφέρειν τῷ θεῷ. Εἰ δὲ τοῦτο μὴ ἀρμόζει, καὶ τὸ πεποιηκέναι τὸν θεὸν τὸ ὅτι οὖν οὐχ ἀρμόττει λέγειν. Ἐν τούτοις τὸ ἄτοπον ὑποθέμενος ὁ ἀποκρινάμενος, ὡς οὐδὲν ἔγχρονον παρὰ τῷ θεῷ, τὰ τῷ ἀτόπῳ ἐξ ἀνάγκης ἐπόμενα ὡς εὔλογα ἐπιφέρει, τὸ Εἰ μηδὲν ἔγχρονον παρὰ τῷ θεῷ, δῆλον ὡς οὔτε τὸ παρεληλυθὸς τοῦ χρόνου ἀρμόζει ἐπιφέρειν τῷ θεῷ. Εἰ δὲ τοῦτο μὴ ἀρμόζει, καὶ τὸ πεποιηκέναι τὸν θεὸν τὸ ὅτι οὖν οὐχ ἀρμόζει λέγειν. Ὅτι δὲ ἀτόπως ὑπέθηκε τὸ μηδὲν ἔγχρονον εἶναι παρὰ τῷ θεῷ, οὗ πρὸς τὴν ἀπόδειξιν τοῖς ἐξῆς ἐπαγομένοις ἐχρήσατο, ἐλέγχει αὐτὸς ἑαυτὸν ὁ ἀποκρινάμενος ἐν οἷς ἔφασκεν ἐν τῇ πρώτῃ ἀποκρίσει· Εἰ δὲ αὐτός, φησὶν, ὁ θεὸς ὁ ποιήσας τὰ τῆδε, δῆλον ὅτι τοῦ αὐτοῦ θεοῦ μένοντος καὶ ἐς ὕστερον καὶ αἰεὶ τὰ αὐτὰ ἔσται. Ἄ γὰρ πάλαι ἠδύνατο καὶ νῦν δύναται. Εἰ τοίνυν μηδὲν ἔγχρονόν ἐστι παρὰ τῷ θεῷ, δῆλον ὅτι οὔτε τὸ ποιήσας οὔτε τὸ ποιεῖ οὔτε τὸ πρότερον καὶ ὕστερον οὔτε τὸ πάλαι καὶ τὸ νῦν οὔτε τὸ ἠδύνατο καὶ δύναται. Τὸ γὰρ ποιήσας καὶ τὸ πρότερον καὶ τὸ πάλαι καὶ τὸ ἠδύνατο τοῦ παρεληλυθότος χρόνου ἐστὶ δηλωτικά, καὶ τὸ ποιεῖ καὶ τὸ ὕστερον καὶ τὸ νῦν καὶ τὸ δύναται τοῦ ἐνεστώτος καὶ τοῦ μέλλοντος χρόνου ἐστὶ σημαντικά. Εἰ δὲ ταῦτα κείμενα ἐπὶ τοῦ

θεοῦ σημαντικά τε καὶ θετικὰ γίνονται τοῦ πάντα τὰ ποιήματα τοῦ θεοῦ ἔγχρονα εἶναι παρ' αὐτῶ, δηλον ὅτι ἀτόπως ὑπέθηκε τὸ μηδὲν ἔγχρονον εἶναι παρ' αὐτῶ. Τούτου δὲ ὡς ἀτόπως ὑποτεθέντος ἀναιρουμένου, συναναιρεῖται ἐξ ἀνάγκης καὶ τὸ μὴ ἀρμόττειν τῷ θεῷ τὸ πεποίηκε. Καὶ τούτου γὰρ ἀναιρεθέντος, ἐξ ἀνάγκης τίθεται τὸ τούτου ἐναντίον, τουτέστι τὸ ἀρμόζειν τῷ θεῷ τὸ πεποίηκεν. Ἐπὶ παντός γὰρ χρή ἢ τὴν φάσιν εἶναι ἀληθῆ ἢ τὴν ἀπόφασιν. Κειμένου δὲ τοῦ ἀρμόττειν τῷ θεῷ τὸ πεποίηκεν, ἀδύνατον λέγειν θεὸν τὸν μηδὲν πεποιηκότα· τοῦτο γὰρ ἔστιν ἐκείνῳ ἐπόμενον.

Τί οὖν; Φαίης ἀνερέργητον ἡμᾶς τὸν θεὸν λέγοντας ἀμαρτάνειν; Ἄλλ' οὐ τοῦτό φαμεν, ἀλλ' ὅτι οὐ πεποίηκε μὲν ὁ θεὸς οὐδὲν οὔτε ποιεῖ οὔτε ποιήσει ἐν χρόνῳ· οὐδὲν γὰρ μᾶλλον πεποίηκεν ἢ ποιεῖ, οὐδ' αὖ ποιεῖ ἢ ποιήσει· ἀλλὰ τό τε παρελθὸν παρὰ τῷ θεῷ ἐν τῷ ἐνεστώτι καὶ τὸ μέλλον ἐν τῷ ἤδη γεγονέναι, ὡς οὐδὲν μὲν ῥευστὸν ἔχοντος τοῦ θεοῦ, αἰεὶ δὲ τὰ αὐτὰ ποιῶντος διὰ τὴν τελείαν αὐτοῦ καὶ ἀμετάβλητον δύναμίν τε καὶ ἐνέργειαν. Ἄλλὰ τὸ φεύγειν μὲν τὴν ἀμαρτίαν λέγουσαν τὸν θεὸν ἀνερέργητον, λέγειν δὲ περὶ αὐτοῦ τὸ οὔτε πεποίηκεν οὔτε ποιεῖ οὔτε ποιήσει ἐν χρόνῳ, εἰς τὴν αὐτὴν ἔστιν ἀμαρτίαν ἐμπεσεῖν. Εἰ γὰρ ἡβουλήθης ἀμαρτανεῖν καὶ λέγειν τὸν θεὸν ἀνερέργητον, τί πλέον εἶχες λέγειν ὧν νῦν εἴρηκας, μὴ βουλόμενος ἀμαρτάνειν καὶ λέγειν ἀνερέργητον τὸν θεόν, τοῦ μήτε πεποιηκέναι τὸν θεὸν μήτε ποιεῖν μήτε ποιήσειν; Τῶν γὰρ ἡμάτων, τῶν χρονικὴν ἔμφασιν δηλούντων καὶ ἐχόντων, ἐκ τῆς ἐνεργείας τοῦ θεοῦ ἀναιρουμένων εὐρεθήσεται ὁ θεὸς ἀνερέργητος, διὸ οὔτε ποιητής.

Εἰ μηδὲν ἔγχρονόν ἐστι παρὰ τῷ θεῷ, δηλον ὅτι οὔτε τὸ παρεληλυθὸς τοῦ χρόνου ἐστὶ παρ' αὐτῶ οὔτε τὸ ἐνεστώς οὔτε τὸ μέλλον. Πῶς οὖν ὁ ἀποκρινάμενος, ἀναιρῶν ἀπὸ τοῦ θεοῦ τὰ ἔγχρονα, τίθησιν ἐπὶ τοῦ θεοῦ τὰ ἔγχρονα καὶ φησιν· Ἄλλὰ τό τε παρελθὸν παρὰ τῷ θεῷ ἐν τῷ ἐνεστώτι καὶ τὸ μέλλον ἐν τῷ ἤδη γεγονέναι; Τοῦτο δεῖν τινῶν ἔχει τὴν ἔμφασιν, ἢ τοῦτο μὴ ὄν παρὰ τῷ θεῷ ἔστιν ἐν τῷ μὴ ὄντι, ἢ τοῦτο μὴ ὄν παρὰ τῷ θεῷ ἔστιν ἐν τῷ ὄντι. Ἄλλ' εἰ μὲν τὸ πρῶτον, ἔστιν ἀδύνατον· τὸ γὰρ ἔν τινι εἶναι ἢ μὴ εἶναι τοῦ ὄντος ἐστίν. Εἰ δὲ τὸ δεύτερον, ἔστι παρὰ τῷ θεῷ τὸ μὴ ὄν ἐν τῷ ὄντι, τουτέστι τὸ παρεληλυθὸς τοῦ χρόνου ἐν τῷ ἐνεστώτι τοῦ χρόνου. Τούτου δὲ κειμένου, ἔλεγχος γίνεται τοῦ μὴ ὀρθῶς εἰρησθαι τὸ οὐδὲν ἔγχρονον παρὰ τῷ θεῷ τὸ παρεληλυθὸς ἐν τῷ ἐνεστώτι καὶ τὸ μέλλον ἐν τῷ ἤδη γεγονέναι, ἅτινά ἐστιν ἔγχρονα. Καὶ εἰ ἐνήλλαξε τὸν τρόπον τοῦ πῶς ἐστὶ παρὰ τῷ θεῷ τὰ τοῦ χρόνου μέρη, ἀλλ' ὅμως δέδωκεν εἶναι παρ' αὐτῶ τοῦ χρόνου τὸ παρεληλυθὸς καὶ τὸ ἐνεστώς καὶ τὸ μέλλον· καὶ εἰ μὴ μᾶλλον τὸ πεποίηκε τοῦ ποιεῖ, οὐδ' αὖ τὸ ποιεῖ τοῦ ποιήσει. Ἐπεὶ τίς ἦν χρεια τῆς τοῦ μᾶλλον ἀναιρέσεως ἀπὸ τῶν ποιήσεων τῶν κατὰ τὸ πεποίηκε καὶ ποιεῖ καὶ ποιήσει ἀλλήλων διαφερουσῶν, τῶν ποιήσεων οὐσῶν τῶν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον μὴ διαφερουσῶν ἀλ

λήλων; Οὐδὲ γὰρ ἀναίρεσίς ἐστι τοῦ πεποηκέναι τὸ μὴ μᾶλλον πεποίηκεν ἢ ποιεῖ, ἀλλὰ θέσις μᾶλλον τοῦ πεποίηκεν. Ἄλλὰ προδήλως πάντα ὅσα ἀνείλεν ἀπὸ τοῦ θεοῦ τὰ ἔγχρονα ἐν τῷ προοιμίῳ τῆς δευτέρας ἀποκρίσεως, ταῦτα αὐτῷ κατέλιπεν ἐνταῦθα· Ὡς οὐδὲν ῥευστὸν ἔχοντος τοῦ θεοῦ, αἰεὶ δὲ τὰ αὐτὰ ποιῶντος διὰ τὴν τελείαν αὐτοῦ καὶ ἀμετάβλητον δύναμίν τε καὶ ἐνέργειαν. Ὁ ἀναιρῶν τὰ ἔγχρονα οὐ τίθησι τὰ ἔγχρονα. Πῶς οὖν, εἰ κατὰ τὸν ἀποκρινάμενον μηδὲν ἔγχρονον παρὰ τῷ θεῷ, ποιεῖ τὰ αὐτὰ ὁ θεός; Τὸ γὰρ ποιεῖ ἀδύνατον νοηθῆναι τοῦ ἐνεστῶτος χρόνου ἐκτός. Πῶς δὲ ἔχει τελείαν δύναμίν τε καὶ ἐνέργειαν ὁ θεός, εἰ δὴ ἀπαύστως ποιεῖ τὰ αὐτά; Εἰ γὰρ διὰ τοῦτο λέγεται ἡ κίνησις ἐνέργεια ἀτελής, διὰ τὸ αἰεὶ κινεῖσθαι, ἥς εἰ κατὰ μίμησιν καὶ ὁ θεὸς ἐποίει, ἀτελής ἔσται ἡ αὐτοῦ ἐνέργεια καὶ οὐ τελεία· ἡ γὰρ τελεία ἐνέργεια ἐν τῷ ἤδη ἀποτελεσθέντι ἔργῳ θεωρεῖται καὶ οὐκ ἐν τῷ ἀτελέστῳ. Ἄλλ' εἰ μὲν διὰ τὸ ἀτελὲς τῆς ἐνεργείας καὶ διὰ τὸ ἀτελέστατον τοῦ λόγου λέγει τὸν θεὸν μηδὲν πεποηκέναι ὁ ἀποκρινάμενος, οὐκ ἀληθεύσει, λέγων τελείαν εἶναι τὴν ἐνέργειαν τοῦ θεοῦ, τὴν μηδὲν οὔτε τῷ ὅλῳ οὔτε τῷ μέρει τελέσασαν. Εἰ δὲ τοῦ ἔργου μὴ τελεσθέντος ἀδύνατον τελείαν εἶναι τὴν ἐνέργειαν τοῦ ποιῶντος, δῆλον ὅτι οὐδὲ ὁ θεὸς ἔχει τελείαν ἐνέργειαν, αἰεὶ ποιῶν τὸ ποιούμενον.

Ποιεῖ τοίνυν τὸν κόσμον ἐν αὐτῷ τούτῳ ὅπερ ἐστί, τὴν κίνησιν αὐτῷ ἄπαυστον παρέχων, τῷ ἐλλάμπειν αὐτὸν δι' αἰῶνος. Εἰ ἐν τῇ παροχῇ τῆς κινήσεως ποιεῖ τὸν κόσμον ὁ θεός, δῆλον ὅτι ἔγχρονον ποιεῖ τὸν κόσμον· οὐ γὰρ ἄνευ χρόνου ἡ κίνησις ἢ τῷ κόσμῳ παρὰ τοῦ θεοῦ πρὸς τὴν αὐτοῦ κίνησιν παρεχομένη. Εἰ τοίνυν τὸ ποιεῖν τοῦ ἐνεστῶτός ἐστι χρόνου καὶ ἡ κίνησις ἔγχρονος ἐστί, πῶς οὐκ ἔστι ψευδὲς τὸ Οὐδὲν ἔγχρονον ἐστί παρὰ τῷ θεῷ; Πῶς δὲ δυνατόν κινεῖσθαι τὸν κόσμον τὸν μήπω γεγονότα, ἀλλ' ἢ ἐν τῷ ποιεῖσθαι ὄντα, τῷ τὸν μὲν θεὸν ποιεῖν ἀχρόνως, τὸν δὲ κόσμον ἐν τῷ χρόνῳ ποιεῖσθαι; Ἀνάγκη γάρ, ὡσπερ ποιεῖ ὁ ποιῶν, οὕτως ποιεῖσθαι τὸ ποιούμενον ἀχρόνως. Εἰ δὲ τῇ παροχῇ τῆς κινήσεως ποιεῖ τὸν κόσμον ὁ θεός, καὶ οὐκ ἀρμόττει τὸ λέγεσθαι περὶ αὐτοῦ τὸ πεποίηκε τὸν κόσμον, οὐδ' ἄρα τῷ κόσμῳ ἀρμόττει τὸ κινήθῆναι. Εἰ ἕτερον μὲν τὸ κινούμενον, ἕτερα δὲ ἢ κίνησις, οἷον ἔστω τὸ μὲν κινούμενον ὁ ἥλιος, ἡ δὲ κίνησις αὐτοῦ μετάστασις κατὰ φοράν ἐκ τόπου εἰς τόπον, καὶ ἡ κίνησις οὐ παρέχει μὲν τῷ ἡλίῳ τὴν οὐσίαν, παρέχει δὲ αὐτῷ τὸ κινεῖσθαι κατὰ φοράν, δῆλον ὅτι δύο ποιήσεις ἔχει ὁ ἥλιος, μίαν μὲν τῆς οὐσίας, ἕτεραν δὲ τῆς κινήσεως· οἷον ἐστὶν ὁ ἥλιος πύλημα, αἰθεροειδὴς τῇ οὐσίᾳ, λαμπρὸς τῷ εἶδει, σφαιροειδὴς τῷ σχήματι, ὧν οὐδὲν διὰ κινήσεως ἔχει ὁ ἥλιος. Ἄλλ' εἰ μηδὲν τούτων διὰ τῆς κινήσεως ἔχει ὁ ἥλιος, δῆλον ὅτι οὐδὲ διὰ τῆς ποιήσεως τῆς παρὰ τοῦ θεοῦ. Εἰ δὲ τῇ παροχῇ τῆς ἀπαύστου κινήσεως ποιεῖ τὸν ἥλιον ὁ θεός, τὸν ὄντα μέρος τοῦ κόσμου, ὡσπερ ποιεῖ ὅλον τὸν κόσμον, καὶ δεῖ πρῶτον εἶναι τὸ κινήτὸν καὶ ὕστερον τὴν κίνησιν, ἢ ἄρα ἀποίητός ἐστιν

ὁ ἥλιος τῆ οὐσία, ἢ κατὰ ἄλλην ποίησιν ἐποίησεν αὐτοῦ τὴν οὐσίαν καὶ κατὰ ἄλλην ποίησιν τὴν κίνησιν, καὶ ποιήσας μὲν πρῶτον αὐτοῦ τὴν οὐσίαν, ὕστερον δὲ παρασχὼν αὐτῷ τὴν κίνησιν. Ἄλλ' εἰ τὸ κινεῖσθαι αὐτὸν ἀεὶ ποιεῖ, τὴν δὲ οὐσίαν αὐτοῦ οὐκ ἀεὶ ποιεῖ, δῆλον ὅτι μετὰ τὴν ποίησιν τῆς οὐσίας αὐτοῦ παρέχει αὐτῷ τὴν ἄπαυστον κίνησιν, καὶ ἔστι τὸ τέλος τῆς οὐσίας τῆς ποιήσεως αὐτοῦ ἀρχὴ τῆς κινήσεως αὐτοῦ. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, δῆλον ὅτι οὐδὲν ἄχρονον παρὰ τῷ θεῷ· ἢ γὰρ ποίησις ποίησιν διαδεχομένη ἄχρονος οὐκ ἔστιν.

Ὡστε πεποίηκε μὲν οὐδὲν οὔτε ποιήσει. Ποιεῖ δὲ ἀεὶ ὁ αὐτὸς τὸ αὐτό, μὴ ἔχων ἀρχὴν τῆς ποιήσεως, ἵνα μὴ καὶ τέλος. Δειχθέντος τοῦ ἄλλην εἶναι τοῦ ἡλίου τὴν ποίησιν τῆς οὐσίας, καὶ ἄλλην τὴν διὰ κινήσεως, ἣν ἄπαυστον ὠνόμασεν ὁ ἀποκρινάμενος, καὶ ὅτι προηγείται ἢ ποίησις τῆς οὐσίας αὐτοῦ τῆς διὰ κινήσεως ποιήσεως, πῶς οὐκ ἔστιν ἄτοπον τὸ ἀναρχον λέγειν τοῦ ἡλίου τὴν ποίησιν τὴν διὰ τῆς κινήσεως, τοῦ ἡλίου πρὸ τῆς ἀπαύστου διὰ κινήσεως ποιήσεως τὴν τῆς οὐσίας παυσάμενην ποίησιν ἐσχηκότος; Ἡ τοίνυν οὐκ ἔστι ποιητῆς τῆς τοῦ ἡλίου οὐσίας ὁ θεός, ἢ οὐκ ἔστιν ἀναρχος ἢ διὰ τῆς κινήσεως ποίησις τοῦ ἡλίου. Ἄλλ' εἰ μὲν τὸ πρῶτον, εἰ οὐκ ἔστι ποιητῆς τῆς τοῦ ἡλίου οὐσίας ὁ θεός, οὐδ' ἄρα διὰ τῆς κινήσεως ἔστιν αὐτοῦ ποιητῆς· παρ' οὗ γὰρ ἔχει τὴν οὐσίαν, παρὰ τούτου ἀνάγκη ἔχειν καὶ τὴν κίνησιν. Εἰ δὲ τὸ δεύτερον, φθαρτὸς ἔσται ὁ θεὸς τὴν ἐνέργειαν, εἴγε κατὰ τὸν ἀποκρινάμενον παυσάμενης τῆς ἐνεργείας τοῦ θεοῦ φθείρεται ὁ θεὸς τῆ ἐνεργείᾳ. Εἰ δὲ ποιητῆς τῆς τοῦ ἡλίου οὐσίας ἔστιν ὁ θεός καὶ ταύτην ἀεὶ οὐ ποιεῖ, δῆλον ὅτι πεποίηκε ταύτην πρὸ τοῦ κινεῖσθαι αὐτὸν καὶ οὐδὲν ποίημα ἄχρονον παρὰ τῷ θεῷ.

Ὡς, εἴγε ἀρχὴν ἔχουσι καὶ τελευτὴν αἱ ἐνέργειαι αὐτοῦ, φθαρτὸς ἔσται ὁ θεὸς τῆ ἐνεργείᾳ· ὅπερ ἄτοπον. Ἔσται δὲ καὶ ἡ δύναμις αὐτοῦ μεταβλητὴ, ἄλλοτε ἄλλας ἐνεργείας προέχουσα. Εἰ δὲ ἡ δύναμις μεταβλητὴ, ἄλλοτε ἄλλαις κε χρημένη ἐνεργείαις, καὶ ἡ οὐσία σαλευθήσεται, ἄλλοτε ἄλλας γεννῶσα δυνάμεις καὶ μὴ μένουσα ἐν ταῖς αὐταῖς. Ὡστε, εἰ ταῦτα διὰ πάντων, δῆλον ὅτι ὁ θεὸς ἔσται μεταβλητὸς οὐσία, δυνάμει, ἐνεργείᾳ· ὅπερ ἄτοπον. Ὡςπερ αὐτὸς ὁ θεὸς οὐκ ἔχει ἀρχὴν καὶ τελευτὴν, οὕτως οὐδὲ ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ οὐδὲ τὰ ἔργα αὐτοῦ· αἱ γὰρ ἐνέργειαι αὐτοῦ ἐν τοῖς ἔργοις αὐτοῦ εἰσιν. Ἔσται ἄρα ὡςπερ μὴ χρήζων αὐτὸς τοῦ ποιοῦντος, οὕτως οὐδὲ τὰ λεγόμενα αὐτοῦ ἔργα· ἔσται ψεῦδος καὶ τὸ λέγειν τὸν θεὸν ποιητὴν τῶν κατ' αὐτόν, ἀνάρχων τε ὄντων καὶ ἀτελευτήτων. Εἰ δὲ πανταχοῦ κατὰ διαφορὰν προὔπαρξεν τε καὶ μεθυπάρξεν διεστήκεν ὁ ποιητῆς τοῦ ποιήματος, δῆλον ὅτι ὁ ἀναιρῶν ἀπὸ τοῦ θεοῦ καὶ τῶν ἔργων αὐτοῦ τὴν διαφορὰν ταύτην ἀμφοτέρω ἀποστερεῖ, τὸν θεὸν καὶ τὰ ποιήματα, τὸν μὲν τῆς τοῦ ποιητοῦ προσηγορίας, τὰ δὲ τῆς τῶν ποιημάτων. Καὶ εἰ ἔστι μὲν ἡ τοῦ θεοῦ δύναμις ἀπειρος, ὡςπερ οὖν καὶ ἔστι, πεπερασμένα δὲ τὰ ἔργα αὐτοῦ, πῶς

οὐκ ἔστιν ὁ θεὸς καθ' ἃς ἔχει μὲν δυνάμεις, μὴ ἐνεργῶν δὲ
κατ' αὐτάς, φθαρτὸς κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ ἀποκριναμένου;
Εἰ δὲ καθ' ἃς ἔχει δυνάμεις, καὶ μὴ ἐνεργῶν κατ' αὐτάς,
φθαρτὸς οὐκ ἔστιν, οὐδ' ἄρα παυσαμένης τῆς ἐνεργείας τοῦ
θεοῦ, τῆς τὸν κόσμον παραγωγῆς, φθείρεται θεὸς τῇ ἐνεργείᾳ.
Ὅσον δὴ καὶ βούλεται, καὶ οὐχ ὅσον δύναται, ἐνεργεῖ· καὶ
οὐ ποιεῖ φθαρτὸν τὸν θεὸν ἢ τῆς ἐνεργείας συστολή. Οὐδ'
ἄρα, ὅταν συστέλλῃ τὴν ἐνέργειαν, κατὰ μεταβολὴν συστέλλει
τῆς δυνάμεως· ἀλλ' ἔστι μὲν ἡ δύναμις τοῦ θεοῦ αἰεὶ ἀμετά
βλητος, κέχρηται δὲ ταῖς ἐνεργείαις ἐφ' ὅσον βούλεται. Οὐ
γὰρ ἐνεργεῖ θεὸς καθάπερ ἐνεργοῦσιν οἱ ἐν τῷ ἐνεργεῖν τὸ
εἶναι ἔχοντες, καὶ παυσαμένης τῆς ἐνεργείας παύσονται καὶ
αὐτοὶ τοῦ εἶναι, οἷον τὸ πῦρ καὶ ἡ χιών. Εἰ γὰρ οὕτως ἐνεργεῖ
θεός, οὐχ ἔνεκεν τῶν γινομένων μᾶλλον ἢ ἔνεκεν τοῦ εἶναι
αὐτὸν ἐνεργεῖ, ὡς, εἰ παύσοιτο τοῦ ἐνεργεῖν, παύσεται καὶ τοῦ
εἶναι. Εἰ δὲ ἄτοπον τοῦτο, ἄτοπον ἄρα καὶ τὸ λέγειν μετα
βλητὴν τὴν τοῦ θεοῦ δύναμιν τῇ συστολῇ τῆς ἐνεργείας, ἢ σα
λευομένην τὴν οὐσίαν αὐτοῦ ταῖς ποικίλαις ἐνεργείαις ἄλλοτε
ἄλλας προβαλλομένην. Καὶ καθάπερ ποιῶν ἡμᾶς ὁ θεὸς
πρῶτον μὲν βρέφη, ἔπειτα δὲ νεανίσκους, εἶτα γέροντας, οὐ
κατὰ τὴν μεταβολὴν ποιεῖ τῆς δυνάμεως, οὐδὲ κατὰ τὴν φθο
ρὰν τῆς ἐνεργείας, οὔτε κατὰ τὴν σαλευομένην αὐτοῦ οὐσίαν,
ἐναλλάσσων ἡμῶν τὰς ἡλικίας κατὰ διαφόρους καιροὺς τῷ
πρῶτῳ καὶ ὑστέρῳ ἀλλήλων διαφερούσας, ἀλλὰ κατὰ τὴν προ
βολὴν καὶ συστολὴν τῆς ἐνεργείας, οὕτως οὐ κατὰ τὴν μετα
βολὴν τῆς δυνάμεως ἀρχὴν καὶ τέλος ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ ἔχει, ἀλλὰ
κατὰ προβολὴν καὶ συστολήν. Εἰ μὲν γὰρ συστελλομένης τῆς
ἐνεργείας οὐκέτι ἡδύνατο ὁ θεὸς τῇ παυσαμένῃ ἐνεργείᾳ κεχρη
σθαι, δικαίως ἂν ἐλέγετο φθορὰ ἐνεργείας· εἰ δὲ αἰεὶ δύναται
τὴν αὐτὴν ἐνέργειαν, ὅτε βούλεται, προβάλλεσθαι, οὐκ ἄρα
φθείρεται ἡ ἐνέργεια τοῦ θεοῦ συστελλομένη. Τῆς γὰρ δυνά
μεως μὴ φθειρομένης ἀδύνατον φθαρῆναι τὴν ἐνέργειαν. Ἄλλη
γὰρ ἔστιν ἡ φθορὰ τῆς ἐνεργείας, καὶ ἄλλη ἡ συστολή τῆς
ἐνεργείας, ὡς, εἰ μὴ συνεστέλλετο ἡ ἐνέργεια ἢ τὸν κόσμον
ποιοῦσα, ἄπειροι ἂν κόσμοι ἐγένοντο τῷ πλήθει κατὰ τὴν
ἄπαυστον ἐνέργειαν. Νῦν δέ, ἐνὸς μόνου τοῦ κόσμου γενομέ
νου, τῷ πεπερασμένῳ τοῦ ἔργου δεικνύται πεπερασμένη ἡ ἐνέρ
γεια ἢ τὸν κόσμον ποιήσασα.

Ὁ αὐτὸς τοίνυν μένων οὐδὲν ἔχει ἔγχρονον. Ποιεῖ τοί
νον τὸν κόσμον, τάττων αὐτὸν αἰεὶ, καὶ ὁ κόσμος τῷ μὲν αἰεὶ
φρουρεῖσθαι γίνεται, τῷ δὲ αἰεὶ εἶναι ὁ αὐτὸς ἀγέννητος ὑπάρ
χει. Εἰ μηδὲν ἔχει ἔγχρονον ὁ θεός, οὐδ' ἄρα τὸ ποιεῖν ἔχει
ἔγχρονον γὰρ τὸ ποιεῖν. Καὶ εἰ ποιεῖ τὸν κόσμον ὁ θεός, μὴ
τὴν οὐσίαν αὐτοῦ παράγων, οὐ ποιεῖ τὸν κόσμον· ὁ γὰρ κόσμος
χωρὶς οὐσίας οὐκ ἔστι κόσμος. Εἰ δὲ ὁ κόσμος οὐσίαν ἔχει
ἀποίητον, ἐξ ἀνάγκης καὶ ἀφρούρητός ἐστιν· οὐ γὰρ πρὸς τὸ
γενέσθαι κατ' οὐσίαν οὐ δέεται, τούτου οὐδὲ πρὸς τὸ φρου
ρεῖσθαι ἐπιδέεται· ἢ γὰρ ἀγέννητος φύσις οὐδενὸς τῶν ἔξωθεν
ἐαυτῆς ἐστὶν ἐπιδεκτικὴ. Καὶ εἰ ἐπὶ παντὸς χρῆ ἢ τὴν φάσιν

ἢ τὴν ἀπόφασιν εἶναι ἀληθῆ, πῶς ὁ ἀποκρινάμενος ἀμφότερα ἔθηκεν ἐπὶ τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως, καὶ τὴν φάσιν καὶ τὴν ἀπόφασιν, λέγων αὐτὸν εἶναι γενητὸν καὶ ἀγένητον; Ἔτι δὲ εἶ, καθὰ εἶπεν ἐν τῇ τρίτῃ ἀποκρίσει, ἀγένητος ὢν ὁ θεὸς ἀγενήτως ποιεῖ πάντα, οὐ γινόμενα ἀλλὰ συνυφιστάμενα, ἀλλ' ἐπειδὴ πᾶν συνυφιστάμενον τῇ τοῦ ᾧ συνυφίσταται σωτηρίᾳ σώζεται, μὴ χρῆζον ἐτέρας φρουρᾶς πλὴν τῆς ἐκείνου σωτηρίας (σωζομένου γὰρ ἐκείνου σέσωσται καὶ αὐτό), διὰ τοῦτο, εἰ χρεῖα ἐστὶ φρουρᾶς πρὸς σωτηρίαν, ἐκεῖνο χρῆζει φρουρᾶς οὐ ὑφιστάμενον συνυφίσταται τὰ συνυφιστάμενα, οὐχὶ τὰ συνυφιστάμενα. Ἄλλ' εἰ ταῦτα οὕτως ἔχει, οὐκ ἄρα ὁ κόσμος χρῆζει φρουρᾶς ὁ συνυφιστάμενος τῷ θεῷ, ἀλλ' αὐτὸς ὁ θεὸς ᾧ συνυφίσταται ὁ κόσμος. Εἰ δὲ τοῦτο ἄτοπον, ἄτοπον ἄρα καὶ τὸ τὸν κόσμον λέγειν συνυφιστάμενον τῷ θεῷ. Χρὴ οὖν λέγειν βουλήσει τοῦ θεοῦ ὑφίστασθαι τὸν κόσμον, καὶ βουλήσει τοῦ θεοῦ διαμένει ὁ αὐτός, εἰ καὶ μὴ αἰεὶ. Ὡσαύτως τὰ τῇ ὑποστάσει τινὸς συνυφιστάμενα τῇ ἐκείνου διαμονῇ διαμένει, οὐχὶ ἑαυτῶν· οἷον τῇ συνθέσει τῶν γραμμῶν συνυφίστανται αἱ γωνίαι, καὶ μενούσης τῆς συνθέσεως μένουσι καὶ αἱ γωνίαι, καὶ ἀναιρουμένης τῆς συνθέσεως ἀναιροῦνται καὶ αἱ γωνίαι· καὶ εἰ χρεῖα ἐστὶ τοῦ διαμένειν τὰς γωνίας, ἀνάγκη δοῦναι φρουρὰν τῇ συνθέσει τῶν γραμμῶν, οὐχὶ ταῖς γωνίαις καθ' ἑαυτάς, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκὸς μὲν ταῖς γωνίαις, καθ' ἑαυτὸ δὲ τῇ συνθέσει τῶν γραμμῶν. Κατὰ ταῦτα χρὴ νοεῖν τὸν κόσμον, εἰ ἀγενήτως συνυφίσταται τῷ θεῷ, καθὰ φησιν ὁ ἀποκρινάμενος.

Τρίτη ἐρώτησις χριστιανικὴ πρὸς τοὺς Ἕλληνας.

Εἰ τῷ εἶναι καὶ οὐ τῷ βούλεσθαι ποιεῖ ὁ θεός, οἷον θερμαίνει τὸ πῦρ τῷ εἶναι, πῶς αὐτὸς μὲν ἐν ἐστί τε καὶ ἀπλοῦν καὶ μονοειδές, διαφόρων δὲ οὐσιῶν ἐστὶ ποιητής;

Ἀπόκρισις ἑλληνικὴ πρὸς τοὺς Χριστιανούς.

Οὐκ οἰητέον, ὥσπερ ἐν ἡμῖν ἄλλο μὲν ἐστὶ τὸ εἶναι, ἄλλο δὲ τὸ βούλεσθαι, οὕτω καὶ ἐν τῷ θεῷ· ἀλλὰ τὸ αὐτὸ ἄντικρυς ὑπάρχει τὸ εἶναι καὶ τὸ βούλεσθαι ἐν τῷ θεῷ. Ὁ γὰρ ἐστὶ καὶ βούλεται, καὶ ὁ βούλεται ἐστὶ· καὶ οὐδεμία διαίρεσις ἐπὶ τοῦ θεοῦ, διὰ τὸ αὐτοπάρακτον εἶναι τὸν θεόν. Ὡστε καὶ τὴν διαίρεσιν τοῦ εἶναι πρὸς τὸ βούλεσθαι ἐπὶ τοῦ θεοῦ ἀπορρίπτειν. Ἀλλὰ μὴν οὐδ' οὕτως τὸν θεὸν τῷ εἶναι ποιεῖν ὑποθετέον ὡς τὸ πῦρ θερμαίνει· τὸ γὰρ πῦρ, εἰ καὶ οὐ σιωδῶς, ἀλλ' ὅμως συμβεβηκυῖαν ἔχει τὴν θερμότητα, παρὰ δὲ τῷ θεῷ οὐδὲν οὔτε οὐσιωδῶς συμβέβηκεν οὔτε συμβεβηκῶς. Ἐπεὶ οὖν συμβέβηκε μὲν αὐτῷ οὐδὲν, τὸ δὲ εἶναι καὶ τὸ βούλεσθαι ταῦτόν ὑπάρχει τῷ θεῷ, ἀπλοῦν τέ ἐστὶ καὶ μονοειδές, ποιητικὸν ἀγενήτως τῶν ὄντων. Ὡσπερ γὰρ ὀρώμεν ὅτι τὰ γεννητά, οἷον ἄνθρωπος ὁ δεῖνα γεννητῶς γενόμενος γεννητικός τε ὢν, γεννητὰ ποιεῖ, καὶ καθόλου τὰ γεννητὰ γεννητῶς γενόμενα γεννητὰ ποιεῖ καὶ ἐξ αὐτῶν ποιεῖ, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ θεός, ἀγένητος ὢν, ἀγενήτως ποιεῖ πάντα, οὐ γινόμενα ἀλλὰ συνυφιστάμενα, καὶ τῇ μὲν τῆς δυνάμεως ἀπει

ρία διάφορα ποιεί. Μὴ προσέχωμεν δὲ τὸν θεὸν ἀνθρωπί
νωσ. Οὐ γὰρ ὡσπερ ἡμεῖς, τὸ πρότερον ἄλλως ἔχοντες, ὅστε
ρον εἰς ἄλλο μεταβάλλοντες, λεγόμεθα ποιεῖν, οὕτως καὶ ὁ
θεὸς ποιεῖ· ἀλλά, δι' ἄρρητον ὑπερβάλλουσάν τε δύναμιν
ἀχρόνως ποιῶν πάντα, τελειοῖ πάντα, καὶ ἅμα τῷ αὐτὸν εἶναι
καὶ τὰ ὄντα ποιεῖ, οὐ χρεῖαν ἔχων ὡσπερ ἡμεῖς τὸ πρότερον
γενέσθαι καὶ τελειωθῆναι, καὶ οὕτως ποιῆσαι τὸ ὕστερον, διὰ
τὸ μηδὲν εἶναι ἐν αὐτῷ πρότερον καὶ ὕστερον. Ὅρωμεν οὖν
καὶ τὴν φύσιν αὐτῷ τῷ εἶναι ποιούσαν καὶ ἀθρόον αἰεὶ τὴν
μεταβολὴν ἐργαζομένην, ὡσπερ καὶ ἐπὶ τῆς πήξεως τοῦ γά
λακτος ἀθρόως τὴν πήξιν θεώμεθα παραγινομένην τῷ γάλακτι.
Πολλῷ τοίνυν τὸν θεὸν μᾶλλον οἰητέον ἀθρόως καὶ ἀχρόνως
πάντα ποιεῖν, αὐτὸν μὲν ὄντα ἓν, τῇ δὲ ἀπειρία τῆς δυνά
μεως τὰ διάφορα παράγοντα, καὶ αὐτὰ παντελῶς αὐτοπάρακτα
τυγχάνοντα.

Ἐλεγχος τῆς ἀποκρίσεως οὐκ ὀρθῶς γεγενημένης.

Οὐκ οἰητέον, φησίν, ὡσπερ ἐν ἡμῖν ἄλλο μὲν ἐστὶ τὸ
εἶναι, ἄλλο δὲ ἐστὶ τὸ βούλεσθαι, οὕτως καὶ ἐν τῷ θεῷ· ἀλλὰ
τὸ αὐτὸ ἀντικρυς ὑπάρχει τὸ εἶναι καὶ τὸ βούλεσθαι ἐν τῷ
θεῷ. Ὁ γὰρ ἔστι καὶ βούλεται, καὶ ὁ βούλεται ἔστι· καὶ
οὐδεμία διαίρεσις ἐπὶ τοῦ θεοῦ, διὰ τὸ αὐτοπάρακτον εἶναι
τὸν θεόν. Ὅστε τὴν διαίρεσιν τὴν τοῦ εἶναι πρὸς τὸ βούλε
σθαι ἐπὶ τοῦ θεοῦ ἀπορρίπτει. Τοῦ θεοῦ ἔχοντος οὐσίαν
μὲν πρὸς ὑπαρξιν, βούλησιν δὲ πρὸς ποιήσιν, ὁ ἀπορρίπτων
οὐσίας τε καὶ βουλήσιν τὴν διαφορὰν καὶ τὴν ὑπαρξιν ἀπορρί
πτει τοῦ θεοῦ καὶ τὴν ποιήσιν, ὑπαρξιν μὲν τὴν αὐτοῦ, ποιή
σιν δὲ τῶν οὐκ ὄντων. Ὅτι δὲ ἄλλη ἐστὶν ἡ οὐσία τοῦ θεοῦ
καὶ ἄλλη ἡ βουλή, δείκνυται καὶ ἐκ τοῦ λόγου τοῦ ἀποκρινα
μένου, τοῦ εἰπόντος· Ὁ γὰρ ἔστι καὶ βούλεται, καὶ ὁ βούλεται
ἔστιν. Ἀντέστρεψε τῇ οὐσίᾳ τὴν βουλήν, καὶ τῇ βουλῇ τὴν
οὐσίαν. Ἀντιστροφὴ δὲ οὐδαμῶς ἐνδέχεται γενέσθαι τῶν ἀντι
στρεφομένων οὐκ ὄντων ἄλλο καὶ ἄλλο ἢ λόγῳ ἢ ἀριθμῷ. Τὸ
τῷ ἀριθμῷ ἐν ὄν οὐδὲν κωλύει τῷ λόγῳ ἄλλο καὶ ἄλλο εἶναι·
οἷον ἡ εὐθεῖα γραμμὴ τῇ μὲν ὑποστάσει ἀριθμῷ μία ἐστί, τῷ
δὲ λόγῳ τῆς εὐθείας καὶ τῆς γραμμῆς ἄλλο καὶ ἄλλο. Κατὰ
τὸν τρόπον τοῦτον οὐ διαίρεται τοῦ θεοῦ ἡ φύσις τῷ λόγῳ
τῆς οὐσίας καὶ τῆς βουλήσιν; Εἰ ἄλλο τὸ ὑπάρχειν καὶ ἄλλο τὸ
ἐνυπάρχειν, καὶ ὑπάρχει μὲν τοῦ θεοῦ ἡ οὐσία, ἐνυπάρχει δὲ
τῇ οὐσίᾳ ἡ βουλή, ἄλλη ἄρα ἡ οὐσία τοῦ θεοῦ καὶ ἄλλη ἡ βουλή.
Εἰ ἡ μὲν βουλή τοῦ θεοῦ ἐκ τῆς οὐσίας, ἡ δὲ οὐσία οὐκ ἐκ τῆς
βουλήσιν, ἄλλη ἄρα ἡ οὐσία τοῦ θεοῦ καὶ ἄλλη ἡ βουλή. Ἡ
οὐσία τοῦ θεοῦ τὸ μὴ εἶναι οὐσία οὐ δέχεται, ἡ δὲ βουλή τοῦ
θεοῦ δέχεται τὸ μὴ βούλεσθαι· οἷον ἐβούλετο ὁ θεὸς ποιῆσαι
ἓνα ἥλιον, δεύτερον ἥλιον οὐκ ἐβούλετο ποιῆσαι, ὅτι, ὡσπερ
ἐλυσιτέλει τοῖς οὔσι τὸ ἓν εἶναι τὸν ἥλιον, οὕτως οὐκ ἐλυσι
τέλει τοῖς οὔσι τὸ γενέσθαι δεύτερον ἥλιον· καὶ ἐβούλετο μὲν
τὸ λυσιτελές, τὸ δὲ μὴ λυσιτελές οὐκ ἐβούλετο. Ἄλλ' εἰ τοῦτο,
ἄλλη ἄρα ἡ οὐσία τοῦ θεοῦ καὶ ἄλλη ἡ βουλή. Εἰ δ' ἔστιν ὁ
θεὸς τοῦτο καὶ βούλεται, δῆλον ὅτι βουλητόν ἐστι καὶ οὐ

βουλή. Πῶς οὖν ταυτόν ἐστι τῆ οὐσία ἢ βουλή, τοῦ βουλευτοῦ καὶ τῆς βουλῆς ἄλλου καὶ ἄλλου ὄντος, καθάπερ τὸ αἰσθητὸν καὶ ἡ αἴσθησις; Εἰ ἄναρχος καὶ αἰδιδίος ἐστι θεός, οὔτε αὐτοπάρακτος ἐστὶν οὔτε ἑτεροπάρακτος· ὁ γὰρ ἀπλῶς αὐτοπάρακτος οὐδενὶ λόγῳ ἐστὶν αἰδιδίος καὶ ἄναρχος. Ὁ ἀποκρινάμενος δι' ἑτέρας φωνῆς ἀναιρεῖ τῆς οὐσίας τοῦ θεοῦ καὶ τῆς βουλῆς τὸ ἕτερον, δι' ἑτέρας δὲ φωνῆς τοῦτο τίθησιν. Ἄναιρῶν μὲν τῆς οὐσίας τοῦ θεοῦ καὶ τῆς βουλῆς τὸ ἕτερον ἔλεγεν· Οὐκ οἰητέον, ὡσπερ ἐν ἡμῖν ἄλλο μὲν ἐστὶ τὸ εἶναι, ἄλλο δὲ τὸ βούλεσθαι, οὕτω καὶ ἐν τῷ θεῷ. Τιθέμενος δὲ τὸ ἕτερόν φησιν· Ἀλλὰ τὸ αὐτὸ ἀντικρυς ὑπάρχει. Καὶ πάλιν· Τὸ δὲ εἶναι καὶ τὸ βούλεσθαι ταυτόν ὑπάρχει τῷ θεῷ. Ὡσπερ γὰρ τὸ ἕτερον ἄλλο ἄλλῳ ἐστὶν ἕτερον, οὕτως καὶ τὸ ταυτόν ἄλλο ἄλλῳ ἐστὶν ἀντικρυς ταυτόν· ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ ἀντικρυς ἄλλο ἄλλῳ ἐστὶν ἀντικρυς. Ἄλλ' εἰ ταυτόν ἐστὶν ἡ οὐσία τοῦ θεοῦ καὶ ἡ βουλή, ἀντικρυς ἔσται ἄλλο καὶ ἄλλο· εἰ δὲ μή γε, ἀναιρουμένου τοῦ ἄλλου καὶ ἄλλου, ἀναιρεθήσεται ἐξ ἀνάγκης τὸ ταυτόν τῆς οὐσίας τοῦ θεοῦ καὶ τῆς βουλῆς καὶ τὸ ἀντικρυς. Ὡσπερ τὸ κινεῖσθαι ἐνέργειά ἐστι κινήσεως, οὕτως καὶ τὸ βούλεσθαι βουλῆς ἐστὶν ἐνέργεια· καὶ ἦν ἔχει διαφορὰν ἢ δύναμις πρὸς τὴν ἐνέργειαν, ταύτην ἔχει ἡ βουλή πρὸς τὸ βούλεσθαι. Ἀδύνατον δὲ τὸ βούλεσθαι πρὸς μὲν τὴν βουλήν ἔχειν τὴν διαφορὰν, πρὸς δὲ τὸν βουλόμενον μὴ ἔχειν. Εἰ δὲ οὐδενὶ λόγῳ δυνατὸν ταυτόν εἶναι τὸ βούλεσθαι καὶ τὴν βουλήν καὶ τὸν βουλόμενον, δῆλον ὅτι ὁ ἀπορρίπτων τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ βούλεσθαι τὸ ἄλλο καὶ ἄλλο τοῦ ἐνεργοῦντος καὶ τῆς ἐνεργείας ἀπορρίπτει τὴν διαφορὰν· ὅπερ ἄτοπον. Εἰ ἄλλο τὸ ἐνυπόστατον, καὶ ἄλλο τὸ ἀνυπόστατον, καὶ θεὸς μὲν ἐκεῖνο, τὸ βούλεσθαι δὲ τοῦτο, δῆλον ὅτι ὁ τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ βούλεσθαι ἀπορρίπτων τὸ ἄλλο καὶ ἄλλο ἢ τὸ ἐνυπόστατον ἀπορρίπτει ἢ τὸ ἀνυπόστατον. Εἰ κατὰ τὸν λόγον τοῦ ἀντικειμένου ὅπερ ἔστι θεὸς καὶ βούλεται, καὶ ὃ βούλεται ἔστι, δῆλον ὅτι, εἰ μὴ βουλευθεὶς θεὸς τὸ μὴ φθειρεσθαι τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ, παυσαμένης αὐτῆς φθείρεται οὐ βουλευθέντος αὐτοῦ. Οὐκ ἄρα ἔστιν ὁ θεὸς ὃ βούλεται. Εἰ τὸ ποιεῖν ἐστὶ τῆς τοῦ θεοῦ βουλῆς, δῆλον ὅτι, ὡσπερ διαφέρει τὸ ποιεῖν ἀπλῶς τοῦ ποῖα καὶ πόσα καὶ πότε ποιεῖν, οὕτω διαφέρει τὸ εἶναι τοῦ βούλεσθαι.

Ἄλλὰ μὴν οὐδ' οὕτως τὸν θεὸν τῷ εἶναι ποιεῖν ὑποθετέον ὡς τὸ πῦρ θερμαίνει· τὸ γὰρ πῦρ, εἰ καὶ οὐσιωδῶς, ἀλλ' ὅμως συμβεβηκυῖαν ἔχει τὴν θερμότητα, παρὰ δὲ τῷ θεῷ οὐδὲν οὔτε οὐσιωδῶς συμβέβηκεν οὔτε συμβεβηκότως. Ἐπεὶ οὖν συμβέβηκε μὲν αὐτῷ οὐδέν, τὸ δὲ εἶναι καὶ τὸ βούλεσθαι ταυτόν ὑπάρχει τῷ θεῷ, ἀπλοῦν τέ ἐστι καὶ μονοειδές, ποιητικὸν ἀγενήτως τῶν ὄντων. Τὸ μὲν πῶς συμβέβηκε τῷ πυρὶ ἢ θερμότης, ὡς βούλεται λέγειν ὁ ἀποκρινάμενος, λεγέτω. Οὐ γὰρ περὶ τοῦ πῶς αὐτῷ συμβέβηκεν ἢ θερμότης νῦν ἐστὶ τὸ ζητούμενον, ἀλλὰ περὶ τῆς ἀβουλήτου ἐνεργείας, καθ' ἣν τῷ εἶναι ἐνεργεῖ. Τὸ βούλεσθαι ἢ οὐσίας ἐστὶν ἢ πρόσεστι τῇ

ουσία. Ἄλλ' εἰ μὲν οὐσία ἐστίν, οὐκ ἔστιν ὁ βουλόμενος, εἰ δὲ πρόσεσι τῇ οὐσίᾳ, ἐξ ἀνάγκης ἄλλο καὶ ἄλλο ἐστίν· οὐκ ἔστι γὰρ τὸ ὄν καὶ τὸ προσὸν ταυτόν. Εἰ πολλὰ μὲν βούλεται ὁ θεός, πολλὰ δὲ οὐκ ἔστιν, οὐκ ἄρα ταυτόν παρὰ τῷ θεῷ τὸ εἶναι τῷ βούλεσθαι. Ὁ θεὸς εἰ ὅσα μὲν βούλεται ποιεῖν δύναται ποιεῖν, οὐχ ὅσα δὲ δύναται ποιεῖν βούλεται ποιεῖν, οὐ ταυτόν ἄρα παρ' αὐτῷ τὸ εἶναι τῷ βούλεσθαι. Ὁ θεὸς εἰ ἔν μὲν ἐστι καὶ ἀπλοῦν καὶ μονοειδές, πολλὰ δὲ βούλεται καὶ πολλὰ οὐ βούλεται, οἷον βούλεται μὲν τῇ ποικιλίᾳ πολλὰ εἶναι τὰ ὄντα, ἄπειρα δὲ αὐτὰ εἶναι τῷ πλήθει οὐ βούλεται, οὐκ ἄρα ταυτόν παρ' αὐτῷ τὸ εἶναι τῷ βούλεσθαι. Ὁ θεὸς εἰ ὁ ὑπάρχει οὐ ποιεῖ, ποιεῖ δὲ ὁ βούλεται, βούλεται δὲ ποιεῖν τὸν κόσμον, οὐκ ἄρα ταυτόν παρ' αὐτῷ τῷ εἶναι τὸ βούλεσθαι. Εἰ ἀγενήτως ἀγένητα οὐ γίνεται, οὐδ' ἄρα ἀγενήτως ἀγένητα ποιεῖ ὁ θεός· ἀδύνατον γὰρ εἶναι ποιητὸν ἀγένητον. Ὡσπερ ἡ διδασκαλία ἐνέργειά ἐστι τοῦ διδάσκοντος ἐν τῷ μανθάνοντι, οὕτως ἡ ποίησις ἐνέργειά ἐστι τοῦ ποιούντος ἐν τῷ ποιουμένῳ· ὁ ἄρα ἀναιρῶν τὴν γένεσιν ἀπὸ τοῦ ποιουμένου ἀναιρεῖ καὶ τὴν ἐνέργειαν ἀπὸ τῆς ποιήσεως τοῦ ποιούντος. Μάτην ἐνεργεῖ θεὸς τὴν ποίησιν, οὐκ ὄντος τοῦ γινομένου. Εἰ ἀποιήτως οὐ ποιεῖ ὁ θεός, οὐδ' ἄρα ἀγενήτως ποιεῖ. Τὸ ποιεῖ ὁ θεὸς φάσις ἐστὶ ποιήσεως, τὸ δὲ ἀποιήτως ποιεῖ δυνάμει ἀπόφασίς ἐστὶ τῆς φάσεως. Μαχόμενα ὀνόματα τὸ ἀγένητον καὶ τὸ ποιητόν. Εἰ τὸ διὰ ποιήσεως ἀγένητον, οὐκ ἄρα ἀγένητον τὸ μὴ διὰ ποιήσεως. Οὐδὲν διαφέρει τὸ λέγειν· Ὁ μὲν ποιήσας ἐποίησε, τὸ δὲ ποιούμενον οὐκ ἐγένετο, τοῦ λέγειν· Ποιεῖ ὁ θεὸς τὰ ἀγένητα. Εἰ εὐλογον τὸ λέγειν· Ὁ θεὸς ἀγενήτως ἀγένητα ποιεῖ, εὐλογον ἄρα καὶ τὸ λέγειν· Ἀγενήτως τὰ ἀγένητα γίνεται. Ἀκολουθεῖ γὰρ τῷ ποιεῖ τὸ γίνεται φυσικῇ ἀνάγκῃ. Εἰ δὲ ἄτοπον τὸ δεύτερον, ἄτοπον ἄρα καὶ τὸ πρῶτον. Εἰ ἔγχρονον τὸ γίνεσθαι, ἔγχρονον καὶ τὸ ποιεῖσθαι· ἰσοδύναμα γάρ. Ἀδύνατον γὰρ ἐν τῷ ποιεῖν τὸν ποιούντα μὴ γίνεσθαι τὸ ποιούμενον. Εἰ ἀγενήτως οὐδὲν γίνεται, οὐδ' ἄρα ἀγενήτως ποιεῖται τι· τὸ γὰρ γίνεσθαι καὶ τὸ ποιεῖσθαι λέξει μὲν οὐ ταυτόν, ἔργῳ δὲ ταυτόν. Ὁ θεός, εἰ τῷ εἶναι ποιεῖ, ἀναγκαστικῶς ποιεῖ ἅ ποιεῖ, εἰ δὲ τῷ βούλεσθαι ποιεῖ, ἀθθεντικῶς ποιεῖ· ἀθθεντικῶς δὲ ποιῶν ὅσα βούλεται καὶ οἷα βούλεται καὶ ὅτε βούλεται ποιεῖ. Ὁ θεὸς εἰ τῷ εἶναι ποιεῖ, εἰς οὐδὲν αὐτοῦ χρησιμεύει τὸ βούλεσθαι, ὧ οὐδαμῶς δύναται κεχρηῆσθαι. Δύο ἀσύμβατα τίθησιν ἐπὶ τοῦ θεοῦ ὁ ἀποκρινάμενος ποιητικὸν αὐτὸν ὄνομαζαι τῶν ὄντων, καὶ προσάπτει αὐτῷ τὸ ἀγενήτως ποιεῖν. Εἰ γὰρ αὐτὸς μὲν ἀγενήτως ποιεῖ, τὸ δὲ ποιούμενον οὐδαμῶς γίνεται, οὔτε γενητῶς οὔτε ἀγενήτως, οὔτε ποιητῶς οὔτε ἀποιήτως, ὡσπερ ἄρα οὐ γίνεται τὸ ποιούμενον, οὕτως οὐδὲ ποιεῖ ὁ ποιῶν.

Ὡσπερ, φησὶν, ὁρῶμεν ὅτι τὰ γεννητά, οἷον ἄνθρωπος γεννητῶς γενόμενος γεννητικός τε ὢν, γεννητὰ ποιεῖ, καὶ καθόλου τὰ γεννητὰ γεννητῶς γενόμενα γεννητὰ καὶ τὰ ἐξ

αὐτῶν ποιεῖ, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ θεός, ἀγένητος ὢν, ἀγενήτως ποιεῖ πάντα, οὐ γινόμενα ἀλλὰ συνυφιστάμενα, καὶ τῇ μὲν τῆς δυνάμεως ἀπειρία τὰ διάφορα ποιεῖ. Τίς οὖν ἔστιν ὁ ποιήσας τὸν ἄνθρωπον, τὸν κατὰ τὴν φωνὴν τοῦ ἀποκριναμένου γεννητῶς γενόμενον, καὶ αὐτὸν ὄντα γεννητόν, γεννητῶς γεννητὰ ποιοῦντα; Ἄλλ' εἰ μὲν ὁ θεός, πῶς οὐκ ἐψεύσατο ὁ ἀποκρινάμενος, εἰπὼν· Ὁ θεός, ἀγένητος ὢν, ἀγενήτως ἀγένητα ποιεῖ; Εἰ δὲ οὐχ ὁ θεός, πῶς οὐ τῶν ἄλλο τριῶν προνοεῖ ὁ θεός, προνοῶν τῶν ἀνθρώπων, ὧν οὐκ ἔστι ποιητής; Εἰ δὲ ἄτοπον τὸ μὴ λέγειν τὸν θεὸν ποιητὴν τοῦ ἀνθρώπου, ἄτοπον ἄρα καὶ τὸ λέγειν τὸν θεὸν ἀγενήτως ἀγενήτα ποιεῖν· ἰδοὺ γὰρ πεποίηκε τὸν ἄνθρωπον γεννητῶς ὄντα γεννητόν. Εἰ οὖν τὸ μέρος γεννητόν, τούτου ἐξ ἀνάγκης καὶ τὸ ὅλον γεννητόν, μέρος δὲ τοῦ κόσμου ὁ ἄνθρωπος, ὁ κατὰ τὴν φωνὴν τοῦ ἀποκριναμένου γεννητῶς γενόμενος, γενητὸς ἄρα καὶ ὁ κόσμος. Εἰ ἀγένητός ἐστιν ὁ θεὸς καὶ τὰ ἀγένητα ποιεῖ, πῶς οὐ κατὰ κοινοῦ φέρει τὸ τοῦ ἀγενήτου ὄνομα, τὸ μηδενὶ αὐτὸν ἀντιδιαστέλλον; Εἰ ὁ θεὸς ὅ ἐστιν οὐ ποιεῖ (ἀδύνατον γάρ), ποιεῖ δὲ ἅ οὐκ ἔστι, γενητὰ ἄρα ποιεῖ, ἀγένητος αὐτὸς ὢν. Οὐ ζητοῦμεν δὲ πρῶτον τὸ πῶς ποιεῖ ὁ θεός, ἀλλὰ τὸ τί ποιεῖ· εὐρεθὲν γὰρ τὸ τί ποιεῖ εὔρηται καὶ τὸ πῶς ποιεῖ. Εἰ ἀγένητος ὑπάρχων ὁ θεὸς ἀγενήτως ἀγένητα ποιεῖ, καὶ ἀδέσποτος ἄρα ὑπάρχων ἀδεσπότης ἀδέσποτα ποιεῖ. Εἰ δὲ ἄτοπον τὸ δεύτερον, ἄτοπον ἄρα καὶ τὸ πρῶτον. Τὰ ἀδιαστάτως συνυφιστάμενα ἀλλήλοις, οὐδὲν αὐτῶν οὐδενὸς αὐτῶν δύναται εἶναι ποιητής· εἰ δὲ μή γε, ἀλλήλων ἔσσονται ποιηταί. Εἰ δὲ τοῦτο ἄτοπον, ἄτοπον ἄρα καὶ τὸ λέγειν τὸν θεὸν ποιητὴν τῶν ἀδιαστάτως αὐτῶ συνυφισταμένων. Εἰ ἄπειρα μὲν δύναται ποιεῖν ὁ θεός, ἀλλὰ τῷ βούλεσθαι, ὁ θεὸς δὲ διάφορα μὲν εἶναι οὐ δύναται (ἔν γάρ ἐστι καὶ ἀπλοῦν καὶ μονοειδές), διάφορα δὲ βούλεται, οὐκ ἄρα τῷ εἶναι ποιεῖ, ἀλλὰ τῷ βούλεσθαι. Εἰ, ὡς περ τῇ συνθέσει τῶν γραμμῶν συνυφίστανται αἱ γωνίαι, οὕτως καὶ ὁ κόσμος τῷ θεῷ, ἀναγκαστικῶς ἄρα καὶ ἀβουλήτως ποιεῖ τὸν κόσμον ὁ θεός, κατὰ συμβεβηκὸς καὶ οὐ καθ' αὐτό· ἀναγκαστικῶς γὰρ καὶ κατὰ συμβεβηκὸς συνυφίστανται αἱ γωνίαι τῇ θέσει τῶν γραμμῶν. Ὁ ποιῶν τὸ μὴ ὄν ποιεῖ· τὸ γὰρ ὄν οὐ χρήζει ποιητοῦ. Ἄλλ' εἰ τοῦτο, οὐκ ἄρα ποιητής ἐστιν ὁ θεὸς τῶν συνυφισταμένων αὐτῶ, καθάφησιν ὁ ἀποκρινάμενος. Ὁ θεὸς οἰκίαν οὐκ ἐποίησεν, ἀλλ' ἐποίησε τὸν ἄνθρωπον, καὶ δέδωκεν αὐτῷ δύναμιν ποιητικὴν τῆς οἰκίας. Οὐδὲν οὖν τούτων ἀγενήτως παρὰ τῷ θεῷ, οὔτε ἠποίησις τοῦ ἀνθρώπου οὔτε ἡ δόσις τῆς δυνάμεως. Δύο κανόνας ἔθηκεν ὁ ἀποκρινάμενος· ἓνα μὲν ἐπὶ τῆς ποιήσεως τῶν ἀγεννήτων ὄντων καὶ ἀγεννήτως ποιοῦντων, ἓνα δὲ ἐπὶ τῆς ποιήσεως τῶν γεννητῶν ὄντων καὶ γεννητῶς ποιοῦντων. Καὶ τὰ μὲν, φησὶν, ἔργα τῶν ἀγεννήτων συνυφίσταται τοῖς ἑαυτῶν ποιηταῖς ἀγεννήτως, τὰ δὲ ἔργα τῶν γεννητῶν ἔγχρονα. Μηδενὸς τοίνυν τῶν ἀγεννήτων ἐγχρόνως ποιοῦντων, δῆλον ὅτι τὰ γεννητὰ οὔτε γέγονεν ὑπὸ τοῦ ἀγεννήτου οὔτε γενέσθαι

δύναται.

Μὴ προσέχωμεν δὲ τὸ ποιεῖν τὸν θεὸν ἀνθρωπίνως,
οὐ γὰρ ὡσπερ ἡμεῖς, τὸ πρότερον ἄλλως ἔχοντες, ὕστερον
εἰς ἄλλο μεταβάλλοντες, λεγόμεθα ποιεῖν, οὕτως καὶ ὁ θεὸς
ποιεῖ· ἀλλά, δι' ἄρρητον ὑπερβάλλουσάν τε δύναμιν ἀχρόνως
ποιῶν πάντα, τελειοῖ πάντα, καὶ ἅμα τῷ αὐτὸν εἶναι καὶ τὰ
ὄντα ποιεῖ, οὐ χρεῖαν ἔχων ὡσπερ ἡμεῖς τοῦ πρότερον γενέσθαι
καὶ τελειωθῆναι, καὶ οὕτως ποιῆσαι, διὰ τὸ μηδὲν εἶναι ἐν
αὐτῷ πρότερον καὶ ὕστερον. Ἡμεῖς μὲν τὸ πρότερον μετα
βάλλομεν εἰς τὸ ὕστερον τῆ εὐρέσει τοῦ βελτίονος· ὁ δὲ θεὸς
οὐχ οὕτως, ἀλλ', ὡσπερ προσήκει, τὸ ἐξ ἀρχῆς ποιεῖ, οὐ μετα
βάλλων εἰς ὕστερον τὰ πρότερα. Εἰ γὰρ προέθηκε μὲν ἐξ ἀρ
χῆς τὸ μεταβαλεῖν εἰς ὕστερα τὰ πρότερα καὶ οὐ μεταβάλλει,
ἢ ἀσθένεια ἐνομιζέτο τῆς δυνάμεως ἢ ὅτι εὖρε τοῦ προκειμένου
τὸ βέλτιον, ὧν οὐδὲν πρόσεστι τῷ θεῷ, οὔτε ἡ ἀσθένεια τῆς
δυνάμεως οὔτε τὸ ὕστερον εὐρεῖν τοῦ προτέρου τὸ βέλτιον. Εἰ
ποιεῖ ὁ θεὸς πάντα, τὰ μὴ γινόμενα ἀλλὰ συνυφιστάμενα,
περιττὸν ἦν τὸ ἅμα τῷ εἶναι αὐτὸν τὰ ὄντα ποιεῖν. Ὡσπερ
γὰρ περιττὸν ἦν, οὔσης τῆς συνθέσεως τῶν γραμμῶν, ποιῆσαι
τὰς γωνίας, οὕτως περιττὸν ἦν, ὄντος τοῦ θεοῦ σὺν τῷ
κόσμῳ, ποιῆσαι τὸν κόσμον, εἰ ἄρα συνυφίσταται τῷ θεῷ,
καθὰ φησιν ὁ ἀποκρινάμενος. Εἰ ἅμα τῷ εἶναι τὸν θεὸν ἔστι
καὶ ὁ κόσμος, ὁ δὲ κόσμος ἀεὶ ἐν κινήσει, ἢ δὲ κινήσεις ἐν
χρόνῳ, ἐν χρόνῳ ἄρα ὁ θεὸς σὺν τῷ κόσμῳ. Εἰ ἀγέννητος
ὧν ὁ θεὸς καὶ ἀγενήτως ἀγέννητα ποιεῖ, οὐ τὰ γινόμενα ἀλλὰ
τὰ συνυφιστάμενα αὐτῷ, ἀγέννητος ἄρα καὶ ὁ ἄνθρωπος, μέρος
ἂν τοῦ κόσμου. Πῶς οὖν γεννητὸν τοῦτον ὁ ἀποκρινάμενος
καλεῖ; Καὶ εἰ ἀγέννητος ὧν ὁ θεὸς καὶ ἀγενήτως ἀγέννητα
ποιεῖ, δῆλον ὅτι καὶ ἀπλοῦς ὧν ἀπλᾶ πάντα συνυφιστάμενα
αὐτῷ ποιεῖ. Ἄλλ' εἰ τοῦτο, οὐκ ἄρα συνυφίσταται τῷ θεῷ ὁ
κόσμος, σύνθετος ὧν καὶ ὄλω καὶ μέρει. Εἰ ἐν ἔστιν ὁ θεός,
καὶ οὐχ ἐν τὸ συνυφιστάμενον αὐτῷ, οὐδ' ἄρα συνυφίσταται
αὐτῷ τὰ γενητὰ ἀγενήτω ὄντι. Ὁ θεὸς εἰ νοητῶν τε καὶ αἰ
σθητῶν ἔστιν ἐπέκεινα, καὶ οὐ ποιεῖ ἔργα νοητῶν τε καὶ αἰ
σθητῶν ἐπέκεινα, οὐδ' ἄρα ἀγέννητος ὧν ἀγέννητα ποιεῖ. Εἰ
ἀδύνατον συνυφίστασθαι τῷ ἐπέκεινα ἑαυτοῦ, πῶς συνυπέστη
ὁ κόσμος τῷ θεῷ, ἐπέκεινα ὄντι αὐτοῦ; Εἰ ἀδύνατον εἶναι
ἀγέννητα τὰ σύνθετα, πῶς ὁ οὐρανὸς καὶ ὁ ἥλιος καὶ ὁ
κόσμος εἰσὶν ἀγέννητοι, σύνθετοι ὄντες, ἄλλοθεν ἔχοντες τὴν
ύλην καὶ ἄλλοθεν τὸ εἶδος;

Ὅρῳμεν καὶ τὴν φύσιν αὐτῷ τῷ εἶναι ποιούσαν καὶ
ἀθρόαν ἀεὶ τὴν μεταβολὴν ἐργαζομένην, ὡσπερ ἐπὶ τῆς πῆ
ξεως τοῦ γάλακτος ἀθρόως τὴν πῆξιν θεώμεθα παραγίνο
μένην τῷ γάλακτι. Πολλῶ τοίνυν τὸν θεὸν μᾶλλον οἰητέον
ἀθρόως καὶ ἀχρόνως πάντα ποιεῖν, αὐτὸν μὲν ὄντα ἐν, τῆ
δὲ ἀπειρία τῆς δυνάμεως διάφορα προάγοντα, καὶ αὐτὰ παν
τελῶς αὐτοπάρακτα τυγχάνοντα. Ἡ μὲν φύσις ἀθρόαν τὴν
μεταβολὴν ἐργάζεται, οὐ πρὸς ποίησιν οὐσίας ἀλλὰ πρὸς
ποίησιν τοῦ πάθους· ἢ γὰρ πῆξις ἐν τῷ γάλακτι πάθος ἔστι

τοῦ γάλακτος, οὐσίαν δὲ οὐδαμῶς ἀθρόως ποιεῖ ἢ φύσις. Πῶς οὖν οὐκ ἔστιν ὁ ἀποκρινάμενος ἀνοικεῖω ὑποδείγματι, τῇ ἐργασίᾳ τῆς φύσεως, χρησάμενος πρὸς παράστασιν τῆς τοῦ θεοῦ ἀχρόνως ἐργασίας, δημιουργοῦ πολλῶν καὶ διαφόρων οὐσιῶν ὄντος, ἄς, κἂν ἀθρόως ποιῇ ὁ θεός, οὐδ' οὕτως ἀχρόνως; Τὸ γὰρ ἀθρόον τοῦ χρόνου ἐστὶ τὸ ἄτομον. Τῶν αὐτοπαράκτων οὐ κυριεύει ἢ τοῦ θεοῦ βούλησις, κυριεύει δὲ ἢ βούλησις τοῦ θεοῦ ὣν αὐτὴ παράγει. Ἄλλ' εἰ κυριεύει ἢ βούλησις τοῦ θεοῦ πάντων, οὐδὲν ἄρα αὐτοπάρακτον. Αὐτοπάρακτον ὀνομάζει ὁ ἀποκρινάμενος καὶ τὸν θεὸν καὶ τὸν κόσμον. Ἄλλ' εἰ αὐτοπάρακτός ἐστιν ὁ κόσμος, συνυφιστάμενος τῇ αἰτίᾳ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ, ἀνάγκη ἄρα καὶ τὸν θεόν, αὐτοπάρακτον ὄντα, συνυφίστασθαι τῇ αἰτίᾳ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ. Ἄλλ' εἰ τοῦτο ἄτοπον, ἄτοπον ἄρα καὶ τὸ λέγειν τὸν θεὸν καὶ τὸν κόσμον αὐτοπαράκτους, καὶ συνυφισταμένους ἀλλήλοις ἀδιαστάτως. Εἰ καθ' αὐτὸ μὲν ἔστιν ὁ θεὸς αὐτοπάρακτος, κατὰ συμβεβηκὸς δὲ ὁ κόσμος ὁ συνυφιστάμενος αὐτῷ, πῶς οὐκ ἔστι ψευδὲς τὸ Οὐδὲν συμβαίνει θεῷ, εἶγε, αὐτοπαράκτως παραγομένου τοῦ θεοῦ, συνυπέστη αὐτῷ αὐτοπάρακτος ὁ κόσμος; Εἰ τὰ φυσικῇ ἀνάγκῃ τινὶ συμβησόμενα ἀβουλήτως συμβαίνει αὐτῷ, πῶς, εἰ φυσικῇ ἀνάγκῃ συνυφίσταται ὁ κόσμος τῷ θεῷ, οὐκ ἀβουλήτως αὐτῷ συνυφίσταται κατὰ συμβεβηκὸς; Εἰ ταῦτόν ἐστι παρὰ τῷ θεῷ τὸ εἶναι τῷ βούλεσθαι, δηλὸν ὅτι ἐν οἷς οὐ βούλεται ὁ θεὸς ἐν τούτοις οὐδέ ἐστι. Πῶς οὖν, μὴ ὄντος αὐτοῦ, ὁ κόσμος αὐτῷ συνυφίσταται; Ἀβουλήτως γὰρ αὐτῷ συνυφίσταται ὁ κόσμος. Εἰ ὁ ἀγέννητος ἀγενήτως ἀγέννητα ποιεῖ, δηλὸν ὅτι καὶ ὁ ἀσύνθετος ἀσυνθέτως ἀσύνθετα ποιεῖ. Εἰ δὲ μὴ τὸ δεύτερον, οὐδ' ἄρα τὸ πρῶτον. Σύνθετος γὰρ ὁ κόσμος. Εἰ ὁ θεὸς θεϊκῶς θεοὺς οὐ ποιεῖ, πῶς ὁ ἀγέννητος ἀγενήτως ἀγέννητα ποιεῖ; Οὐ γὰρ αὐτὸς ἑαυτῷ συνυφίσταται, ἀλλὰ ἕτερος. Ἄλλο ὁ θεός, ἄλλο τὸ ἀγέννητον· ἐκείνῳ μὲν ὑπάρχει, τούτῳ δὲ χωρίζεται τῶν γενητῶν. Καὶ ποιῶν ὁ θεὸς ὑπάρχει, ποιῶν οὐ χωρίζεται. Εἰ δὲ καὶ ᾧ χωρίζεται ποιεῖ, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκὸς καὶ οὐ καθ' αὐτό, πῶς οὐδὲν συμβαίνει τῷ θεῷ κατὰ συμβεβηκὸς ποιοῦντι; Εἰ, ὡς περὶ συνυφίσταται τῇ σφαίρᾳ τὸ κοῖλον καὶ τὸ κυρτόν, οὕτως συνυφίσταται τῷ θεῷ ὁ κόσμος, ἀλληλαίτιοι ἄρα ὁ μὲν θεὸς τοῦ κόσμου, ὁ δὲ κόσμος τοῦ θεοῦ, καθάπερ καὶ κεῖνα. Εἰ οὐ ποιεῖ τις βουλήσει ἢ καὶ μὴ βουλόμενος ἐποίει, πῶς οὖν βουλήσει τὸν κόσμον ἐποίησεν ὁ θεός, ὃν καὶ μὴ βουλόμενος ποιεῖν ἐξ ἀνάγκης ἐποίει; Εἰ ἐν μὲν τῇ οὐσίᾳ ὁ θεός, ἄπειρος δὲ τῇ δυνάμει, τὰ δὲ συνυφιστάμενα αὐτῷ μήτε ἐν κατὰ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ μήτε ἄπειρα κατὰ τὴν δύναμιν αὐτοῦ, οὐδ' ἄρα συνυφίσταται αὐτῷ. Ὁ θεὸς αἰεὶ τέλειός ἐστιν, αἰεὶ δυνατός ἐστιν· καὶ ἐν αὐτῷ μὲν πρότερον καὶ ὕστερον οὐδὲν, ἐν δὲ τοῖς ἔργοις αὐτοῦ ἐστιν ἀμφοτέρα. Εἰ σύνθετα τὰ ἔργα αὐτοῦ, πᾶν δὲ σύνθετον ἐξ ἀπλῶν σύγκειται, καὶ ἀδύνατον ἅμα εἶναι τὰ ἀπλᾶ τοῖς συνθέτοις

πρῶτα γὰρ τὰ ἀπλᾶ, ὕστερον δὲ τὰ σύνθετα. Ὡσπερ ἀδιάβλητος ὁ θεὸς ἐπὶ τῇ ἀσθενείᾳ τῆς δυνάμεως, ὅτι μὴ ποιήσας πλείους κόσμους, ἀλλὰ ποιήσας ἓνα κόσμον ἔπαυσε τὴν ποιήσιν, οὕτως ἀδιάβλητος ὁ θεὸς ἐπὶ τῷ ἀτελεῖ τῆς δυνάμεως, ὅτι μὴ ἅμα τῷ εἶναι αὐτὸν τὸν κόσμον ἐποίησεν, ἀλλ' ὅτε ἐβούλετο. Οὐδὲν διαφέρει τὸ αὐτοπάρακτον τοῦ αὐτογενοῦς ἀλλ' εἰ αὐτοπάρακτος ὁ θεὸς καὶ αὐτοπάρακτος ὁ κόσμος, ἔσονται αὐτογένητοι ὅ τε θεὸς καὶ ὁ κόσμος. Εἰ, ὡσπερ ὀρώμεν ἀθρώως τὴν πῆξιν τῷ γάλακτι παραγινομένην, οὕτως ἀθρώως παραγίνεται τῷ κόσμῳ τὸ εἶναι, γενητὸς ἄρα ὁ κόσμος καὶ μεταβλητὸς ἐκ τοῦ ἀνουσίου εἰς οὐσίαν· τὸ γὰρ παραγίνεται τὸ γενέσθαι δηλοῖ. Εἰ αὐτοπάρακτος ὁ θεὸς καὶ αὐτοπάρακτος ὁ κόσμος, ἢ αὐτοπαραξία ἑκατέρου ἑκατέρου ἔσται ἀρχὴ τῆς ὑπάρξεως. Πῶς οὖν ἄναρχος καὶ αἰδῖος ὁ θεὸς καὶ ὁ κόσμος, τὰς αὐτοπαραξίας ἔχοντες αὐτῶν ἀρχὰς τῆς ὑπάρξεως αὐτῶν; Τὸ αὐτοπάρακτον παραγωγῆς ἔχει σημασίαν τοῦ ἀφ' ἑαυτοῦ παραγομένου. Ἄλλ' ἐπειδὴ πᾶν τὸ παραγόμενον ἢ τῇ παρουσίᾳ παράγεται κατὰ μετάστασιν ἐκ τόπου εἰς τόπον, ἢ τῇ οὐσίᾳ παράγεται κατὰ ποιήσιν ἄγουσαν ἐκ τῆς ἀνυπαρξίας εἰς ὑπαρξιν, μηδὲν δὲ τούτων πρόσεστι τῷ θεῷ, δηλὸν ὅτι οὐκ ὀρθῶς αὐτὸν ὠνόμασεν ὁ ἀποκρινάμενος αὐτοπάρακτον· τὸ γὰρ αὐτοπάρακτον τοῦ ἑτεροπάρακτου τῷ ὅλως αὐτοπάρακτῳ οὐδὲν διαφέρει. Εἰ ἀδύνατον εἶναι τὸ ἀγένητον ποιητὸν, ἀδύνατον εἶναι τὸν κόσμον ἀγένητον καὶ τὸν ποιήσαντα αὐτὸν θεόν. Εἰ δὲ τῷ ποιητῷ διαφέρει ὁ κόσμος τοῦ θεοῦ, ἐξ ἀνάγκης καὶ τῷ γενητῷ διαφέρει· ποιητὸς γὰρ ὁ κόσμος, ἀποίητος δὲ ὁ θεός. Εἰ ὁ φυσικῆ ἀνάγκῃ τῷ ἀγενήτῳ συνυφιστάμενος ἀποίητός ἐστι, πῶς οὖν οὐκ ἔστι ψευδὲς τὸ Ἐποίησε ποιητὸν κόσμον ὁ θεός, ἀποίητον ὄντα καὶ ἀγένητον κατ' αὐτόν; Εἰ αὐτοπάρακτός ἐστιν ὁ κόσμος καὶ οὐ ποιητός, ἐξ ἀνάγκης καὶ αὐτοποίητός ἐστιν. Τοῦ αὐτοπάρακτου τὸ αὐτογένητον καὶ αὐτοποίητον οὐδὲν διαφέρει. Ἄλλ' εἰ αὐτοπάρακτος ὅ τε θεὸς καὶ ὁ κόσμος, αὐτογένητοι καὶ αὐτοποίητοι ἔσονται. Εἰ δὲ τοῦτο ἄτοπον, ἄτοπον ἄρα καὶ τὸ λέγειν αὐτοπάρακτον μὲν τὸν ἄναρχόν τε καὶ αἰδῖον θεόν, ἀγένητον δὲ καὶ αὐτοπάρακτον τὸν ποιητὸν κόσμον. Εἰ αὐτοπάρακτός ἐστιν ὁ κόσμος, οὐκ ἔστι θεοπάρακτος· καὶ εἰ μὴ θεοπάρακτος, οὐδὲ παρήγαγεν αὐτὸν ὁ θεός. Πῶς οὖν ὁ ἀποκρινάμενος, ὅταν λέγῃ προάγοντα μὲν τὸν θεόν, αὐτοπάρακτον δὲ τὸν κόσμον, οὐκ ἔστι ψευδῆ καὶ ἀσύμβατα λέγων; Πολλῶ τοίνυν, φησί, τὸν θεὸν μᾶλλον οἰητέον ἀθρώως καὶ ἀχρόνως πάντα ποιεῖν, αὐτὸν μὲν ὄντα ἓν, τῇ δὲ ἀπειρίᾳ τῆς δυνάμεως τὰ διάφορα προάγοντα, καὶ αὐτὰ παντελῶς αὐτοπάρακτα τυγχάνοντα. Καὶ εἰ ἰσοδυναμεῖ τὸ ποιεῖν τῷ ποιήσιν, πῶς ὁ ἀναιρῶν ἀπὸ τοῦ θεοῦ τὸ ποιήσιν, ὡς ἔμφασιν μὲν ἔχον τοῦ μέλλοντος χρόνου, νῦν τίθησιν ἐπ' αὐτοῦ τὸ ποιεῖν, τὴν αὐτὴν ἔχον τοῦ χρόνου ἔμφασιν; Εἰ δὲ σὺν τῇ ἔμφασει τοῦ μέλλοντος χρόνου ἔχει τὸ ποιεῖν καὶ τοῦ παρ

εληλυθότος τὴν ἔμφασιν, πῶς οὐκ ἔστιν ἐν τῇ τοῦ θεοῦ ἐργασία τοῦ χρόνου πάντα τὰ μέρη ὑπάρχοντα;

Τετάρτη ἐρώτησις χριστιανικὴ πρὸς τοὺς Ἑλληνας.

Εἰ ἀδύνατον τῷ πρώτῳ μὲν οὐκ ὄντι, ὕστερον δὲ ὄντι, συναΐδιον εἶναι τῷ ἀεὶ ὄντι, πῶς, εἰ γενητὸς ὁ κόσμος, συναΐδιός ἐστι παρὰ τῷ θεῷ;

Ἀπόκρισις ἑλληνικὴ πρὸς τοὺς Χριστιανούς.

Ὅτι· μὲν ἀδύνατον τὸ ἕγχρονον (τοῦτο γὰρ σημαίνει τὸ πάλα μὲν μὴ ὄν, ὕστερον δὲ ὄν) ἀΐδιον εἶναι καὶ συναΐδιον τῷ ἀεὶ ὄντι, δῆλον. Ὅτι δὲ καὶ ἐκ τούτου τοῦ λόγου δείκνυται ὁ κόσμος ἀγένητος, καὶ τοῦτο παντὶ που δῆλον. Ἄλλ' εἴ τις ἐθέλοι λέγειν ὡς τινες τῶν παλαιῶν τὸν κόσμον γενητὸν καλοῦσιν, εἰ μὲν ἐπιπολαίως σκέψοιντο τοὺς λόγους, μέμψοιντο ἂν δικαίως τοὺς τοῦτο λέγοντας· εἰ δὲ τὸ βάθος κατανοήσωσιν ἀκριβῶς τῶν λεχθέντων, εὐρήσουσιν ἀκριβῶς καὶ σαφῶς ἀγένητον τούτους τὸν κόσμον ἀποφαινομένους. Αὐτοὶ γάρ, λέγοντες τὴν τε παραδειγματικὴν καὶ τὴν ποιητικὴν αἰτίαν ἀγένητον εἶναι, δῆλον ὅτι καὶ τὸν κόσμον, δημιούργημα τούτων ὄντα, σαφῶς ἀγένητον ἀποφαίνουσι. Τοῖς γὰρ παλαιοῖς ἀποδέδεικται τὰ καλούμενα πρὸς τὴν φύσιν ὑπάρχειν. Ἐπεὶ οὖν ἢ τε εἰκῶν πρὸς τὸ παράδειγμα καὶ τὸ παράδειγμα πρὸς τὴν εἰκόνα καὶ τὸ δημιούργημα πρὸς τὸν δημιουργὸν καὶ ὁ δημιουργὸς πρὸς τὸ δημιούργημα, ἅμα τῇ φύσει ὑπάρξει· εἰ τοίνυν ἀγένητος ὁ δημιουργὸς καὶ τὸ παράδειγμα ἀγένητον, καὶ ὁ κόσμος, τοῦ μὲν παραδείγματος εἰκῶν ὢν, τοῦ δὲ δημιουργοῦ δημιούργημα. Ὅτι δὲ τὰ πρὸς τὴν φύσιν ὑπάρχει, σαφῶς πᾶσιν ἀποδέδεικται καὶ ὠμολόγηται, καὶ αὐτόθεν ἀΐδιον γινώσκειν. Τὸ γὰρ δεξιὸν καὶ ἀριστερὸν τῶν πρὸς τί. Ὡσπερ οὖν οὐκ ἐνδέχεται τὸ δεξιὸν εἶναι μὴ ὄντος τοῦ ἀριστεροῦ μηδὲ τὸ ἀριστερὸν ἐκτὸς τοῦ δεξιοῦ, οὕτως οὐκ ἐνδέχεται τὸν δημιουργὸν εἶναι ἄνευ τοῦ δημιουργήματος ἢ τὸ δημιούργημα ἄνευ τοῦ δημιουργοῦ. Εἰ οὖν ἀγένητος ὁ δημιουργός, ἀγένητον καὶ τὸ δημιούργημα. Εἰ δὲ τις θέλοι λέγειν ὅτι πρότερον μὲν ἦν ὁ δημιουργός, ὕστερον δὲ γέγονε τὸ δημιούργημα, καὶ ἄλλω περιπεσεῖται ἀτόπῳ. Εὐρεθήσεται γὰρ δυνάμει εἶναι λέγων τὸν δημιουργὸν καὶ οὐκ ἐνεργεῖα (ὅπερ οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ τὸν θεὸν ἀτελεῖ λέγειν), καὶ πρὸς τούτοις οὐδὲν ἤττον συνυφίστασθαι τῷ δημιουργῷ τὸ δημιούργημα, δυνάμει ὄν καὶ τοῦτο ὡσπερ ὁ δημιουργός, ἀπανταχοῦ τῶν πρὸς τὴν ὑφισταμένων ἐπ' ἴσης. Εἰ μὲν οὖν ὁ δημιουργός δυνάμει, καὶ τὸ δημιούργημα δυνάμει· εἰ δὲ ὁ δημιουργός ἐνεργεῖα καὶ τέλειος, καὶ τὸ δημιούργημα ὁμοίως. Σαφῶς τοίνυν παντὶ δῆλον ὑπάρχει τὸ συνυφίστασθαι τῷ δημιουργῷ, καθὰ δημιουργός, τὸ δημιούργημα.

Ἐλεγχος τῆς ἀποκρίσεως οὐκ ὀρθῶς γεγενημένης.

Ὡς δεῖξας ἀποκρινάμενος ἐν ταῖς ἄλλαις αὐτοῦ ἀποκρίσεσι τὸν κόσμον ἀγένητον, οὕτως καὶ ἐν τῇ παρουσίᾳ ἀποκρίσει ἐπαγγέλλεται δεῖξαι τὸν κόσμον ἀγένητον· καίτοι ἐν ταῖς ἄλλαις αὐτοῦ ἀποκρίσεσιν οὔτε ἐκ τῶν φανερῶν τε καὶ

γνωρίμων τοῦ κόσμου ἔδογματίσει τὴν ἀγενεσίαν, οὔτε διὰ τῆς ἀποδείξεως ταύτην ἔθηκεν, ἀλλὰ μόνον κατὰ τὴν οἰκείαν αὐθεντίαν τὸ δοκοῦν αὐτῷ ἀπεφήνατο. Ἐλθὼν δὲ εἰς τὴν παροῦσαν ταύτην ἀπόκρισιν, ἐν ἣ πειρᾶται δεῖξαι τὸν κόσμον ἀγέννητον, πρῶτον μέμνηται τῶν παλαιῶν, γεννητὸν εἰρηκὸ των τὸν κόσμον· οὓς δικαίας μέμψεως ἔλεξεν ἀξίους, γεννητὸν τὸν κόσμον εἰρηκότες, εἰ μὴ ταῖς ἑτέραις αὐτῶν φωναῖς τὰς οἰκείας αὐτῶν φωνὰς ἀνέτρεψαν, λεγούσας τὸν κόσμον γεννητόν. Τοῦτο δὲ οὐ δικαίας ἐστὶ μέμψεως ἀπαλλακτικόν, ἀλλὰ ποιητικὸν μᾶλλον τῆς μεγάλης καὶ δικαίας μέμψεως, τὸ θεῖναι ἐπὶ τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως τὴν φάσιν καὶ τὴν ἀπόφασιν, καὶ τὸ τοῖς οἰκείοις λόγοις μάχεσθαι αὐτοὺς ἑαυτοῖς. Καὶ ταῦτα μὲν εἰρήσθω εἰς ἔλεγχον τοῦ μὴ δικαίως κεχρηῆσθαι τὸν ἀποκρινάμενον ταῖς ἀλλήλαις μαχομέναις φωναῖς, πρὸς ἀπόδειξιν συστατικὴν τοῦ τὸν κόσμον εἶναι ἀγέννητον. Ἡμεῖς δὲ ἐξετάσωμεν τὰς τῶν παλαιῶν ἐκείνων φωνὰς, ἐν αἷς δεδειγμένως τὸν κόσμον ἀγέννητον ἀποφαίνουσι, καθά φησιν ὁ ἀποκρινάμενος.

“Ὅτι δέ, φησί, καὶ ἐκ τούτου τοῦ λόγου δείκνυται ὁ κόσμος ἀγέννητος, καὶ τοῦτο παντὶ που δῆλον. Ἀλλὰ καὶ εἴ τις ἐθέλοι λέγειν ὡς τινες τῶν παλαιῶν τὸν κόσμον γεννητὸν καλοῦσιν, εἰ μὲν ἐπιπολαίως προσέχουσι τοῖς λόγοις, μέμψοιντο ἂν δικαίως τοὺς τοῦτο λέγοντας· εἰ δὲ τὸ βάθος κατανοήσουσιν ἀκριβῶς τῶν λεχθέντων, εὐρήσουσιν ἀκριβῶς καὶ σαφῶς ἀγέννητον τούτους τὸν κόσμον ἀποφαινομένους. Αὐτοὶ γάρ, λέγοντες τὴν τε παραδειγματικὴν καὶ ποιητικὴν αἰτίαν ἀγέννητον εἶναι, δῆλον ὅτι καὶ τὸν κόσμον, δημιούργημα τούτων ὄντα, σαφῶς ἀγέννητον ἀποφαίνουσι. Εἰ κεῖται τοῖς παλαιοῖς τὸ γεννητὸν εἶναι τὸν κόσμον, καὶ ἐπιπολαίως μὲν νοούμενον τὸ κείμενον μένει ἀμετάβλητον, βαθέως δὲ νοούμενον εἰς τὸ ἀντικείμενον μεταπίπτει, διὰ τί μὴ τὴν παραδειγματικὴν τε καὶ ποιητικὴν αἰτίαν, τὴν κειμένην τοῖς παλαιοῖς, ταῖς ὁμοίαις προσοχαῖς τοῦ ἐπιπολαίως τῷ βαθέως χρησαμένου εἰς ἀντικείμενον μεταβαλλομέναις χρησάμενος ὁ ἀποκρινάμενος τὸν γεννητὸν κόσμον, τὸν κείμενον τοῖς παλαιοῖς, εἰς τὸν ἀγέννητον μετέβαλεν, ἵνα τοὺς τοῦτο εἰρηκότες δικαίας μέμψεως ἀπαλλάξῃ; Εἰ δὲ τοῦτο ποιεῖν ἄτοπον, χρὴ ταῖς τῶν πραγμάτων φύσει νοῆσαι τῶν παλαιῶν τοὺς λόγους, καὶ μὴ ταῖς διαφόροις προσοχαῖς μεταβαλλούσαις τὰ κείμενα εἰς τὰ ἀντικείμενα. Εἰ ἄλλο τὸ παράδειγμα καὶ ἄλλο τὸ κατὰ τὸ παράδειγμα (ἀπλοῦν γὰρ τὸ παράδειγμα, σύνθετον δὲ τὸ κατὰ τὸ παράδειγμα), τὸ δὲ οὕτως ἄλλο καὶ ἄλλο ἐξ ἀνάγκης ἄλλοτε καὶ ἄλλοτε, τὸ δὲ ἄλλοτε καὶ ἄλλοτε, πρότερον καὶ ὕστερον, οὐ δύναται ἅμα εἶναι τῇ φύσει, οὐκ ἄρα ἅμα τῇ φύσει τὸ παράδειγμα καὶ τὸ κατὰ τὸ παράδειγμα. Ὁ ἀποκρινάμενος ποτὲ μὲν κοινὸν δημιούργημα λέγει τὸν κόσμον τῆς τε παραδειγματικῆς αἰτίας καὶ τῆς ποιητικῆς, καὶ φησι· Δῆλον ὅτι καὶ τὸν κόσμον, δημιούργημα τούτων ὄντα· ποτὲ δὲ τῆς μὲν ποιητικῆς δημιούργητα, τῆς δὲ παραδειγματικῆς εἰκόνα. Καὶ

δήλον ἐκ τούτου, ὅτι οὔτε τῷ δημιουργῷ πρὸς τι ἐστὶ καθὼς εἰκὼν ὁ κόσμος, οὔτε τῷ παραδείγματι καθὼς δημιούργημα. Ἄλλ' εἰ τοῦτο, οὐκ ἄρα ἀληθὲς τὸ τούτων εἶναι δημιούργημα τὸν κόσμον. Εἰ τῷ παραδείγματι δημιουργεῖ ὁ δημιουργὸς τὸν κόσμον, βουλόμενος αὐτὸν δημιουργεῖ, ἀλλ' εἰ τῷ εἶναι αὐτὸν δημιουργεῖ, περιττὸν τὸ παράδειγμα, τοῦ εἶναι τὸν θεὸν ἀρκοῦντος πρὸς ποιήσιν τοῦ ποιουμένου, καὶ παράγει τὸ βούλημα· οὐ γὰρ γίνεται βουλητὰ ἅ καὶ μὴ βουλομένου τοῦ ποιοῦντος ἐγένετο. Τοιοῦτον γὰρ τὸ ἔργον τῶν τῷ εἶναι ποιούντων. Ὁ θεὸς μὲν αὐτὸς ἐστὶν ἀγέννητος, τὸ δὲ παράδειγμα ἐγέννησεν ἐκ τῆς ἑαυτοῦ διανοίας, τὸν δὲ κόσμον ἐδημιούργησεν ἐκ τῆς ὕλης κατὰ τὸ παράδειγμα. Ἄλλ' εἰ κατὰ τὸν ἀποκρινάμενον, ἐπειδὴ δημιούργημα τοῦ ἀγενήτου δημιουργοῦ ἐστὶν ὁ κόσμος, διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς ἀγέννητός ἐστιν, ἔσται ἄρα καὶ τὸ παράδειγμα ἀγέννητον, ἐπεὶ γέννημα τοῦ ἀγενήτου ἐστίν. Εἰ δὲ ἄτοπον τὸ λέγειν ἀγέννητον τὸ γέννημα, ἄτοπον ἄρα καὶ τὸ λέγειν ἀγέννητον τὸ γενητόν. Εἰ διὰ τὸ εἶναι τὸν δημιουργὸν ἀγέννητον ἀνάγκη καὶ τὸ δημιούργημα εἶναι ἀγέννητον, δήλον ὅτι τούτῳ τῷ τρόπῳ ἀνάγκη εἶναι καὶ ἀδημιούργητον τὸ δημιούργημα· ἀδημιούργητος γὰρ ὁ δημιουργός. Εἰ δὲ τοῦτο ἄτοπον, ἄτοπον ἄρα καὶ τὸ λέγειν τὸν κόσμον ἀγέννητον. Τὸ δημιουργητὸν τοῦ γενητοῦ λέξει μόνη διαφέρει, πράγματι δὲ οὐ διαφέρει· διὸ καθ' ὅλου ἀντιστρέφει ἀλλήλοις διὰ τὸ εἶναι αὐτὰ ἐπ' ἴσης· εἴ τι γὰρ γενητόν, τοῦτο ἐξ ἀνάγκης καὶ δημιουργητόν, καὶ εἴ τι δημιουργητόν, τοῦτο ἐξ ἀνάγκης καὶ γενητόν. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἀδύνατόν ἐστι τὸν κόσμον εἶναι ἀγέννητον καὶ γενητόν (ἐπὶ παντός γὰρ ἢ τὴν φάσιν ἀληθῆ εἶναι δεῖ ἢ τὴν ἀπόφασιν), πῶς ἄρα τὸν κόσμον δυνατὸν εἶναι δημιουργητὸν καὶ ἀγέννητον; Τὸ δὲ εἶναι τὸ αὐτὸ ἐν ἄλλῳ ἐξ ἀνάγκης ἄλλοτε καὶ ἄλλοτε· οἷον τὸ παράδειγμα ἐστὶν ἐν τῷ θεῷ καὶ ἐν τῇ ὕλῃ, καὶ ἐν τῷ θεῷ μὲν ἀποίητον, ποιητὸν δὲ ἐν τῇ ὕλῃ, καὶ ἐν τῷ θεῷ μὲν οὐ κόσμος ἀλλὰ τοῦ κόσμου παράδειγμα, ἐν τῇ ὕλῃ δὲ κόσμος. Ἄλλ' εἰ μὲν ἄλλοτε καὶ ἄλλοτε, καὶ ἄλλως καὶ ἄλλως, ἐξ ἀνάγκης καὶ πρότερον καὶ ὕστερον. Εἰ δὲ πρότερον καὶ ὕστερον, δήλον ὅτι οὐ συναΐδιον.

Τοῖς παλαιοῖς ἀποδέδεικται τὰ καλούμενα πρὸς τι ἅμα τῇ φύσει ὑπάρχειν. Ἐπεὶ οὖν ἢ τε εἰκὼν πρὸς τὸ παράδειγμα καὶ τὸ παράδειγμα πρὸς τὴν εἰκόνα καὶ τὸ δημιούργημα πρὸς τὸν δημιουργὸν καὶ ὁ δημιουργὸς πρὸς τὸ δημιούργημα, ἅμα τῇ φύσει τὰ τοιαῦτα ὑπάρξει· εἰ τοίνυν ἀγέννητος ὁ δημιουργὸς καὶ τὸ παράδειγμα, ἀγέννητος καὶ ὁ κόσμος, τοῦ μὲν παραδείματος εἰκὼν ὢν, τοῦ δὲ δημιουργοῦ δημιούργημα. Οἷς παλαιοῖς ἀποδέδεικται τὰ πρὸς τι ἅμα τῇ φύσει, αὐτοῖς ἀποδέδοται τῆς εἰκόνας ὁ λόγος. Εἰκὼν, φησὶν, ἔστιν ἢ ἡ γένεσις διὰ μιμήσεως. Ἄλλ' εἰ κατὰ τὸν ἀποκρινάμενον ἀγέννητός ἐστὶν ὁ κόσμος, δήλον ὅτι ἀπώλεσεν ὁ κόσμος τῆς εἰκόνας τὸ ὄνομα, καὶ τὸ ὄνομα καὶ τὸ πρᾶγμα· ἐν ἀγενεσίᾳ γὰρ ἀδύνατον τῷ κόσμῳ σώζειν τῆς εἰκόνας τὸν λόγον. Ὁ λέγων τὸ δημιούργημα ἀγέννητον, ἐπειδὴ ὁ δημιουργὸς αὐτοῦ ἀγέννητός

ἔστιν, ὀφείλει καὶ ἀδημιούργητον λέγειν τὸ δημιούργημα, ἐπειδὴ ὁ δημιουργὸς αὐτοῦ ἀδημιούργητός ἐστιν· ἀντακολουθοῦσι γὰρ ἀλλήλοις ἕξ ἀνάγκης, τῷ μὲν ἀγενήτῳ τὸ ἀδημιούργητον καὶ τῷ ἀδημιουργήτῳ τὸ ἀγένητον. Εἰ δὲ τοῦτο ἄτοπον, ἄτοπον ἄρα καὶ τὸ λέγειν δημιούργημα ἀγένητον. Εἰ ἅμα τῇ φύσει τὰ πρὸς τὶ καὶ διὰ τοῦτο ἀνάγκη συναγένητον εἶναι τῷ δημιουργῷ τὸ δημιούργημα, καθὰ τῷ ἀποκριναμένῳ δοκεῖ, ἀνάγκη ἄρα τὸν αὐτὸν τρόπον συναγένητον λέγειν τὸ γενητὸν τῷ ἀγενήτῳ. Πρὸς τὶ γὰρ καὶ ταῦτά ἐστι· πρὸς γὰρ τὸ γενητὸν τὸ ἀγένητον, καὶ πρὸς τὸ ἀγένητον τὸ γενητόν. Εἰ δὲ τοῦ γενητοῦ μὲν οὐκ ὄντος δυνάμει ἐστὶ τὸ ἀγένητον ἀγένητον, ὄντος δὲ τοῦ γενητοῦ ἐνεργείᾳ ἐστὶν ἀγένητον τὸ ἀγένητον, ἀνάγκη ἄρα καὶ ἐπὶ τοῦ δημιουργοῦ καὶ τοῦ δημιουργήματος καὶ τοῦ παραδείγματος καὶ τῆς εἰκόνας τοῦτο ὡσαύτως νοεῖν· καὶ οὐδὲν ἄτοπον συμβαίνει. Ἦν γὰρ ἔχει φύσιν τὸ πρὸς τὶ κατὰ τὸν δημιουργὸν καὶ τὸ δημιούργημα, τὴν αὐτὴν ἔχει καὶ κατὰ τὸ γενητὸν καὶ ἀγένητον. Καὶ τὸ πρῶτον καὶ ὕστερον τῶν πρὸς τὶ ἐστὶν· πρὸς γὰρ τὸ πρῶτον τὸ ὕστερον καὶ πρὸς τὸ ὕστερον τὸ πρῶτον, καὶ ἅμα εἰσὶ τῇ φύσει δυνάμει ἢ τῇ φύσει ἐνεργείᾳ. Ἄλλ' εἰ κατὰ τὸν ἀποκρινάμενον τὸ δημιούργημα συναγένητόν ἐστι τῷ ἀγενήτῳ δημιουργῷ, ἐπειδὴ πρὸς τὶ ἐστὶ καὶ ἅμα τῇ φύσει, ἔσται ἄρα τούτῳ τῷ τρόπῳ καὶ τὸ γενητὸν συναγένητον τῷ ἀγενήτῳ θεῷ. Πρῶτος μὲν γὰρ ὁ θεός, ὕστερον δὲ τὸ γενητόν· καὶ ἔστιν ὡς πρὸς τὶ ἅμα τῇ φύσει τὸ πρότερον καὶ ὕστερον. Εἰ δέ, χωρὶς τοῦ ποτὲ μὲν δυνάμει, ποτὲ δὲ ἐνεργείᾳ, ἀδύνατόν ἐστι τὸ πρῶτον καὶ ὕστερον εἶναι ἅμα τῇ φύσει, οὐδ' ἄρα τὸ δημιούργημα συναϊδίον ἐστὶ τῷ δημιουργῷ οὔτε ἢ εἰκῶν τῷ παραδείγματι.

Ἵτι δὲ τὰ πρὸς τὶ ἅμα τῇ φύσει ὑπάρχει, σαφῶς πᾶσιν ἀποδέδεικται καὶ ὠμολόγηται, καὶ αὐτόθεν ἀδιον γινώσκειν. Τὸ γὰρ δεξιὸν καὶ τὸ ἀριστερὸν τῶν πρὸς τί. Ὡσπερ οὖν οὐκ ἐνδέχεται τὸ δεξιὸν εἶναι μὴ ὄντος τοῦ ἀριστεροῦ μηδὲ τὸ ἀριστερὸν ἐκτὸς τοῦ δεξιοῦ, οὕτως οὐκ ἐνδέχεται τὸν δημιουργὸν εἶναι ἄνευ τοῦ δημιουργήματος ἢ τὸ δημιούργημα ἄνευ τοῦ δημιουργοῦ. Εἰ οὖν ἀγένητος ὁ δημιουργός, ἀγένητον καὶ τὸ δημιούργημα. Εἰ μὲν γάρ, ὡσπερ κατὰ τὴν αὐτὴν οὐσίαν ὑπῆρχε τὸ δεξιὸν καὶ τὸ ἀριστερὸν ἐν τῷ ὅλῳ μέρει πρὸς ἄλληλα, οὕτως ὑπῆρχε καὶ ὁ δημιουργὸς καὶ τὸ δημιούργημα κατὰ τὴν αὐτὴν οὐσίαν ἐν τῷ ὅλῳ μέρει πρὸς ἄλληλα, εἶχεν ἂν χώραν τὸ ὑπόδειγμα, ᾧ χρησάμενος ὁ ἀποκρινάμενος ἐπειράτο δεῖξαι συναγένητον τῷ δημιουργῷ τὸ δημιούργημα· εἰ δὲ τὸ μὲν δεξιὸν καὶ τὸ ἀριστερὸν κατὰ τὴν αὐτὴν οὐσίαν ἐστὶν ἐν τῷ ὅλῳ μέρει πρὸς ἄλληλα, ὁ δὲ δημιουργός καὶ τὸ δημιούργημα οὐκ ἔστι τοιοῦτον, δῆλον ὅτι ἀνοικεῖ ὑποδείγματι ἐχρήσατο ὁ ἀποκρινάμενος, πρὸς τὴν φύσιν τοῦ πράγματος μηδεμίαν ἀναλογίαν ἔχοντι πρὸς τὸ ὑποδεικνύμενον. Τῶν πρὸς τὶ τὰ μὲν ἀλλήλων λέγονται ὅπερ λέγονται, οἷον ὁ πατήρ τοῦ υἱοῦ λέγεται πατήρ καὶ ὁ υἱὸς τοῦ πατρὸς λέγεται υἱός, τὰ δὲ οὐ λέγονται ἀλλήλων ὅπερ λέγονται, ὡς τὸ εὐθύ καὶ τὸ περι

φερές, ὧν ἐστὶ κοινὸν τὸ ποτὲ μὲν δυνάμει λέγεσθαι θάτερον ὅπερ λέγονται, ποτὲ δὲ ἐνεργεία, τὰ δὲ ἀμφοτέρω ἀεὶ ἢ δυνάμει ἐστὶν ἢ ἐνεργεία, ὡς τὸ κοῖλον καὶ τὸ κυρτόν, τὰ δὲ ἀεὶ ἐνεργεία, ὡς τὸ ἄνω καὶ κάτω. Τούτων οὐσῶν τῶν πρὸς τὶ τῶν διαιρέσεων, ὅταν βουλώμεθα τινος ζητούμενου λῦσαι τὸ ἄπορον διὰ τοῦ πρὸς τί, χρή πρῶτον καταμαθεῖν ποίας διαιρέσεως τῶν πρὸς τὶ ἐστὶ τὸ ζητούμενον, εἴθ' οὕτως κατὰ τὴν φύσιν τῆς διαιρέσεως κατασκευάζειν τὴν ἀναλογίαν, ἣν ἔχει τὸ ὑπόδειγμα πρὸς τὸ ὑποδεικνύμενον· εἰ δὲ μή γε, εὐρεθῆσεται τὸ ὑπόδειγμα ἀνοίκειον καὶ τὸ ἄπορον ἄλυτον. Εἰ ὁ δημιουργὸς καὶ τὸ δημιούργημα τῶν πρὸς τὶ ἐστὶ τῶν ἀλλήλων λεγομένων ὅπερ λέγονται (δημιουργοῦ γὰρ τὸ δημιούργημα καὶ τοῦ δημιουργήματος ὁ δημιουργός), ὁ δὲ ἀποκρινάμενος, βουλόμενος ὑποδείγματι δεῖξαι συναγένητον τῷ ἀγενήτῳ τὸ γενητόν, ἔλαβεν εἰς τὴν τούτου δεῖξιν τὸ πρὸς τὶ τῶν ἀλλήλων μὴ λεγομένων (τὸ γὰρ δεξιὸν οὐ λέγεται τοῦ ἀριστεροῦ οὔτε τὸ ἀριστερὸν τοῦ δεξιοῦ), δῆλός ἐστιν ὅτι ἀνοικεῖ ὑποδείγματι ἐχρήσατο κατὰ τὴν φύσιν τοῦ δεικνυμένου ἀναλογίαν οὐκ ἔχοντι λυτικὴν ἀπορίας τοῦ ζητούμενου πρὸς τὸ ὑποδεικνύμενον.

Εἰ δὲ τις θέλει λέγειν ὅτι πρότερον μὲν ἦν ὁ δημιουργός, ὕστερον δὲ γέγονε τὸ δημιούργημα, καὶ ἄλλω περιπεσεῖται ἀτόπῳ. Εὐρεθῆσεται γὰρ δυνάμει εἶναι λέγων τὸν δημιουργὸν καὶ οὐκ ἐνεργεία (ὅπερ οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ τὸν θεὸν ἀτελεῖ λέγειν), καὶ πρὸς τούτοις οὐδὲν ἤττον συνυφίστασθαι τῷ δημιουργῷ τὸ δημιούργημα, δυνάμει ὃν καὶ αὐτὸ ὡσπερ ὁ δημιουργός, ἀπανταχοῦ τῶν πρὸς τὶ ὑφισταμένων ἐπ' ἴσης. Εἰ μὲν οὖν ὁ δημιουργός δυνάμει, καὶ τὸ δημιούργημα δυνάμει· εἰ δὲ ὁ δημιουργός ἐνεργεία καὶ τέλειος, καὶ τὸ δημιούργημα ὁμοίως. Σαφῶς τοίνυν παντὶ δῆλον ὑπάρχει τὸ συνυφίστασθαι τῷ δημιουργῷ, καθὸ δημιουργός, τὸ δημιούργημα. Εἰ, ὡσπερ πρὸς τὸ δημιούργημα τὴν κατὰ τὸ πρὸς τὶ σχέσιν ἔχει ὁ θεὸς ὡς δημιουργός, οὕτως ἔχει τὴν αὐτὴν κατὰ τὸ πρὸς τὶ σχέσιν καὶ πρὸς τὸ γενητόν ὡς ἀγένητος, καὶ πρὸς τὰ ὕστερα ὡς πρῶτος, καὶ οὐδὲν ἀτελεῖς ἔχει οὔτε ἐν τῇ ἀγενεσίᾳ αὐτοῦ οὔτε ἐν τῇ πρωτεῖᾳ αὐτοῦ (οὐδενὶ γὰρ λόγῳ δυνατὸν εἰπεῖν τὸν θεὸν ἀγένητον ἀτελεῖ ἢ πρῶτον ἀτελεῖ, διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν ποτε δυνάμει ἀμφοτέρω, ἀγένητόν τε καὶ πρῶτον), οὕτως οὐκ ἐνδέχεται ἀτελεῖ εἶναι τὸν θεόν, πρότερον ὄντα δυνάμει δημιουργόν. Εἰ δὲ διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν πρῶτον μὲν δυνάμει δημιουργόν, ὕστερον δὲ ἐνεργεία, διαβάλλεται εἰς ἀτέλειαν, ἀνάγκη ἄρα καὶ διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν πρῶτον μὲν δυνάμει ἀγένητόν τε καὶ πρῶτον, ὕστερον δὲ ἐνεργεία, διαβληθῆναι αὐτὸν εἰς ἀτέλειαν. Εἰ δὲ ἄτοπον τὸ διαβάλλειν τὸν θεὸν ἐπὶ τῇ ἀτελείᾳ τῆς ἀγενεσίας τε καὶ πρωτείας, ἄτοπον ἄρα καὶ τὸ διαβάλλειν αὐτὸν ἐπὶ τῇ ἀτελείᾳ τῆς δημιουργικῆς αὐτοῦ δυνάμεως, διὰ τὸ μὴ ἅμα τῷ εἶναι αὐτὸν πεποιηκέναι τὸν κόσμον, ἀλλὰ ὕστερον ὅτε ἐβούλετο. Οὐκ ἐνδέχεται γὰρ τὸν κατὰ τινὰ τοῦ πρὸς τὶ σχέσιν ἀτελεῖ ὄντα μὴ κατὰ τὰς λοιπὰς πάσας τοῦ πρὸς τὶ σχέσεις ὁμοίως εἶναι ἀτελεῖ.

Πέμπτη ἐρώτησις χριστιανική πρὸς τοὺς Ἑλληνας.

Εἰ ἀγένητος ὁ οὐρανὸς καὶ ἀγένητος ὁ θεὸς καὶ οἰκεῖ ἐν τῷ οὐρανῷ ὁ θεός, πῶς κατοικῶν ἐν τοῖς οὐκ αὐτοῦ ὁ θεὸς οὐχ ὑβρίζεται; Ὅν γὰρ οὐκ ἐποίησεν οὐρανόν, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ.

Ἀποκρίσις ἑλληνική πρὸς τοὺς Χριστιανούς.

Ὅτι μὲν ἀγένητος ὁ θεὸς καὶ ἀγένητος ὁ οὐρανός, δῆλον ἔκ τε τῶν ἐπιπολαίως τανῦν εἰρημένων καὶ ἐκ τῶν παρὰ πολλῶν γενναίως ἀποδεδειγμένων. Ὅτι δὲ τὸν θεὸν φᾶναι κατοικεῖν ἐν τῷ οὐρανῷ οὐκ ἔστιν εὐλογον, σκοπήσωμεν τῆδε. Πρῶτον μὲν γὰρ τὸ οἰκούμενον τοῦ οἰκοῦντος πρὸς σωτηρίαν γέγονεν· ὥστε, εἰ ὁ μὲν κόσμος οἰκητήριον, ὁ δὲ θεὸς οἰκῶν, δῆλον ὅτι ὁ μὲν κόσμος σώζει τὸν θεόν, ὁ δὲ θεὸς σώζεται ὑπὸ τοῦ κόσμου, ὅπερ ἐστὶ πάντων ἀτοπώτατον. Ἄλλως τε τὸ κρεῖττον τοῦ καταδεεστέρου ἐστὶ περιεκτικόν, τὸ δὲ καταδεέστερον ὑπὸ τοῦ κρεῖττονος περιέχεται. Ἄλλὰ μὴν τὸ οἰκοῦν ὑπὸ τῆς οἰκήσεως περιέχεται, καὶ τὸν θεὸν ἄρα περιέχει τὸ οἰκητήριον· καὶ ἔσται ἐκ τούτου τοῦ λόγου ὁ μὲν θεὸς ἐν τῇ χείρονι ἀτάξει, τὸ δὲ δημιούργημα ἐν τῇ κρεῖττονι. Ἄλλως τε καὶ τὸ περιεχόμενον ἐν τόπῳ ἐστὶ, πᾶν δὲ ἐν τόπῳ ὄν σῶμά ἐστι· καὶ ὁ θεὸς ἄρα, εἰ ἐν τόπῳ ἐστὶ, σῶμα ἔσται. Πῶς οὖν συνέξει σῶμα ὄν ἔλαττον, καθὸ περιέχεται, τὸ μείζον σῶμα; Ἀτοπον λέγειν. Ὅτι δὲ τὸ οἰκοῦν ἐν τόπῳ περιεχόμενον ἐστὶ τῇ οἰκίᾳ, παντὶ που δῆλον, καὶ τῷ αὐτόθεν τυφλώττοντι. Τί οὖν; φαίης ἄν. Πῶς Ὀμηρος λέγει τοῦ δημιουργοῦ οἴκημα τὸν οὐρανόν; Ὅτι, πανταχοῦ μὲν τὴν ἔλλαμψιν τοῦ θεοῦ θεασάμενος περὶ τὸν κόσμον, οἴκησιν τὸν κόσμον ἐκάλεσε τοῦ θεοῦ, ὡς ὑποδοχὴν ὄντα τῆς ποιήσεως καὶ δημιουργίας πάσης τοῦ θεοῦ. Ἐξαιρέτως δὲ τὸν οὐρανὸν καλοῦσι, διότι τοῦ παντὸς κόσμου τὸ ἀκρότατον τὸν οὐρανὸν πᾶσιν εἶναι ὠμολόγηται.

Ἐλεγχος τῆς ἀποκρίσεως οὐκ ὀρθῶς γεγενημένης.

Τὸ λέγειν δημιουργὸν μὲν τὸν θεόν, ἀδημιούργητον δὲ τὸν κόσμον· τὸ γὰρ ἀδημιούργητον ἴσον δύναται τῷ ἀγενήτῳ, καὶ τῶν ἰσοδυναμούντων ἀκώλυτος ἢ μετάληψις· καὶ τὸ λέγειν Ὁ ἀδημιούργητος θεὸς ἀδημιούργητα ποιεῖ, ὃ ἴσον ἐστὶ τῷ τὸν ἀγένητον θεὸν ἀγενήτως ἀγένητα ποιεῖν· καὶ τὸ λέγειν αἰδίδιον μὲν τὸν θεόν, συναἰδίδιον δὲ τὸν κόσμον, καὶ ἐκ τῆς ἀνυπαρξίας εἰς ὑπαρξιν τὸν θεὸν καὶ τὸν κόσμον αὐτοπαράκτως παραγόμενον· τὸ γὰρ αὐτοπάρακτον, ἐπὶ τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ κόσμου λεγόμενον, ταύτην ἔχει τὴν δήλωσιν· καὶ τὸ λέγειν αὐτοπάρακτον καὶ ἑτεροφρούρητον τὸν κόσμον· τὸ γὰρ θεοφρούρητον δηλοῖ τὸ ἑτεροφρούρητον (ἕτερος γὰρ ὁ κόσμος καὶ ἕτερος ὁ θεὸς ὁ τὸν κόσμον φρουρῶν, ὄν αὐτοπάρακτον ὄντα ἀναγκαίως ἐχρῆν καὶ αὐτοφρούρητον εἶναι)· καὶ τὸ λέγειν τὸν θεὸν καὶ τὸν κόσμον ἀγενήτους καὶ αὐτογενήτους· τὸ γὰρ αὐτοπάρακτον, ἐπὶ τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ κόσμου λεγόμενον, δηλοῖ τὸ αὐτογένητον· καὶ τὸ λέγειν Ποιήσας τὰ τῆδε ὁ θεός, καὶ πάλιν τὸ Οὐκ ἐποίησεν· ἔγχρονον γὰρ ὡς τὸ ἐποίησεν οὕτως

καὶ τὸ ποιήσας· καὶ τὸ λέγειν αἰδίως συνυφίστασθαι ἄδια
στάτως τῷ θεῷ τὸν κόσμον, τὸν ἐκ τῆς ὕλης καὶ τοῦ εἴδους
γενητῶς διὰ συνθέσεως τὴν ὑπαρξιν παρὰ τοῦ δημιουργοῦ
λαβόντα· καὶ τὸ λέγειν ἄφθαρτον καὶ φθαρτὸν εἶναι τὸν κό-
σμον· ἄφθαρτον μὲν τῷ εἶναι, φθαρτὸν δὲ τῷ φρουρεῖσθαι·
καὶ τὸ λέγειν Γίνεται ὁ κόσμος, τὸ δὲ γενητὸν ἔγχρονον, καὶ
τὸ ἔγχρονον φθαρτὸν· καὶ τὸ λέγειν πάσης ποιήσεώς τε καὶ
δημιουργίας θεοῦ ὑποδοχὴν εἶναι τὸν κόσμον, καὶ τὸ φθαρ-
τῶν μὴ εἶναι δημιουργὸν τὸν θεόν· ὁ γὰρ θεὸς κατὰ τὸν ἀπο-
κρινάμενον οὐδὲν ἔγχρονον ποιεῖ, τὰ δὲ γενητὰ καὶ ἔγχρονα
πάντα κατ' αὐτὸν ἐστὶν αἰεὶ φθαρτά· ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα
οὐκ ἔστιν ἀνδρῶν τῶν κατὰ τὴν εἶδῃσιν τῆς τῶν πραγμάτων
φύσεως διὰ γενναίας ἀποδείξεως τὰ περὶ τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ
κόσμου ἀποδεικνύοντων, ἀλλὰ ἰψοκινδύνων ἀνθρώπων τῶν
κατὰ τὴν ἀναισχυντίαν τὸ δοκοῦν αὐτοῖς περὶ τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ
κόσμου ἀποφαινομένων.

Τὸ δὲ κακίζειν μὲν τῆς τοῦ θεοῦ ἐν τῷ οὐρανῷ οἰκί-
σεως τὴν λέξιν, ὡς μὴ πρέπουσαν θεῷ, ἀνθρώπων ἐστὶν οὐκ
ἐχόντων τῶν ἀτόπως λεγομένων τὴν αἴσθησιν· ἡ γὰρ κακέμ-
φατος λέξις κακέμφατον ἔχει καὶ τὴν ἔννοιαν. Ἡμεῖς δὲ οὐκ
ἐθήκαμεν ἐν τῇ ἐρωτήσει τὸν τρόπον τῆς τοῦ θεοῦ ἐν τῷ οὐ-
ρανῷ οἰκίσεως, ὃν ὁ ἀποκρινάμενος διέβαλεν, ἀλλὰ τὸ εἰ
ἀγένητός ἐστιν ὁ οὐρανός, οὐκ ἔστι τοῦ θεοῦ, καὶ οἱ λέγοντες
κατοικεῖν τὸν θεὸν ἐν αὐτῷ ἐφ' ὕβρει λέγουσι τοῦ θεοῦ κατοι-
κοῦντος ἐν τῷ οὐρανῷ οὐκ αὐτοῦ. Οἶκον δὲ καὶ θρόνον λέ-
γομεν τοῦ θεοῦ τὸν οὐρανόν, οὐχ ὡς τοῦ θεοῦ τούτου πρὸς οἴ-
κησιν ἢ πρὸς καθέδραν χρήζοντος, ἀπεριγράπτου καὶ ἀνενδεοῦς
παντελῶς ὑπάρχοντος· ἀλλ' ἵνα μή, πρὸς τὸ μέγεθος τῆς αὐ-
τοῦ ὑποστάσεως καὶ τὸ ἄφθαρτον τῆς οὐσίας αὐτοῦ ἀφορῶντες,
θεὸν τοῦτον ἢ ἰσότιμον θεῷ ὑπολάβωμεν, διὰ τοῦτο ὀνομά-
ζομεν αὐτὸν οἶκον καὶ θρόνον τοῦ θεοῦ, ταύταις ταῖς ὀνομα-
σίαις πάσης τῆς πρὸς τὸν θεὸν κατ' οὐσίαν καὶ κατὰ τὰς τῆς
οὐσίας προσηγορίας κοινωνίας αὐτὸν χωρίζοντες. Ὡσπερ γὰρ
ὁ οἶκος καὶ ὁ θρόνος ὑστερός ἐστὶ τοῦ πεποιηκότος αὐτόν,
οὕτως καὶ ὁ οὐρανός ὑστερός ἐστὶ τοῦ θεοῦ, ὡς γενητὸς τοῦ
ἀγενήτου. Καὶ εἰ ἄφθαρτον λέγομεν τὸν οὐρανὸν τανῦν, οὐ
συνωνύμως αὐτὸν τῷ θεῷ ὀνομάζομεν ἄφθαρτον· ὁ μὲν γὰρ
θεὸς ἀκτίστως ἐκ τῆς αὐτοῦ οὐσίας καὶ αἰδίως τὸ ἄφθαρτον
ἔχει, ὁ δὲ οὐρανός κτιστῶς ἐκ τῆς τοῦ θεοῦ βουλήσεως ἔχει τὸ
ἄφθαρτον πρὸς τὴν χρείαν τῶν τῆδε, καὶ πληρωθείσης τῆς
χρείας εἰς ἕτερον τρόπον ἀφθαρσίας μεταφέρεται. Ὁ γὰρ δε-
δωκὼς αὐτῷ θεὸς σώματος μέγεθος, ὅσον ἠβουλήθη καὶ οὐχ
ὅσον ἠδυνήθη (ἠδύνατο γὰρ ποιῆσαι αὐτὸν τῷ μεγέθει πολὺ
μείζονα ἢ ὅπερ ἐστὶ), νῦν αὐτὸς αὐτὸν ἔταξε τῷ οἰκείῳ ὄρω ἐν
ἀφθαρσίᾳ διαμένειν, ἕως τοῦ καιροῦ τῆς τῶν ὄντων εἰς τὸ
κρεῖττον μεταποιήσεως κατὰ τὴν πίστιν τῶν ὀρθοδόξων, τῶν
ἐκ διδασκαλίας τοῦ γνωσθέντος αὐτοῖς θεοῦ θεὸν ἐγνωκότων
καὶ κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ ἀποκριναμένου.

